

Statistikprogram för friluftsliv – ett förslag

RAPPORT 5975 • JUNI 2009

Statistikprogram för friluftsliv – ett förslag

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM Gruppen AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-5975-0.pdf

ISSN 0282-7298

Elektronisk publikation

© Naturvårdsverket 2009

Tryck: CM Gruppen AB, Bromma 2009

Layout: Naturvårdsverket och forsbergvonessen

Omslag: stor bild: Jesper Taube;

övre liten: Jesper Taube; nedre liten: Josefina Taube

Bilder inlaga: sid 15 till vänster, 20, 42, 48: Jesper Taube;

sid 15 till höger: Annica Idestrom;

sid 23, 37: Josefina Taube

Förord

Naturvårdsverket har tagit fram *Statistikprogram för friluftsliv*, ett förslag till program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv i Sverige. Programmet är avsett för politiker, myndigheter, kommuner, friluftsförbund och andra intressenter.

Naturvårdsverket fick i regleringsbrevet för 2006 i uppdrag av regeringen att ta fram ett förslag till program för statistik om friluftsliv:

”Naturvårdsverket skall efter samråd med berörda myndigheter, organisationer, friluftsförbund och andra intressenter utarbeta ett förslag till program för att ta fram relevant statistik om friluftsliv. Uppdraget skall redovisas senast den 1 december 2007.” Enligt ett nytt beslut ska uppdraget redovisas senast den 1 juni 2008.

Förslaget till program har tagits fram av en projektarbetsgrupp på Naturvårdsverkets enhet för friluftsliv och skötsel. Jesper Taube har varit projektledare. I projektarbetsgruppen ingick också Annica Idestrom, Mikael Nilsson, Amanda Palmstierna och Camilla Persson.

Naturvårdsverket gav forskare med kompetens inom friluftsliv och statistiska undersökningar i uppdrag att ta fram ett preliminärt förslag till program. Forskarna som fick uppdraget var Anders Lindhagen, SLU; Peter Fredman, Mittuniversitetet/ETOUR; Ulla Romild, Mittuniversitetet/ETOUR; Klas Sandell, Karlstad universitet och Mike Yuan, Lakehead University i Kanada. Forskarnas preliminära förslag har sedan omarbetats av projektarbetsgruppen på Naturvårdsverket.

Till projektet knöts även en referensgrupp. Referensgruppen har gett synpunkter på förslaget i form av svar på en kort enkät när projektet startade samt i samband med det samrådsmöte som hölls på Naturvårdsverket i Stockholm i mars 2008. Referensgruppens sammansättning redovisas i bilaga 1. En tidigare version av detta förslag har skickats på remiss till myndigheter, friluftsförbund, naturvårdsstiftelser och andra intressenter. Vi har tagit hänsyn till synpunkterna på remissversionen och i stor utsträckning arbetat in dem i detta förslag till program. Vi redovisar sändlista och sammanställningar av remissvaren i bilaga 2.

Östersund i juni 2009

Naturvårdsverket

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	5
SAMMANFATTNING	6
SUMMARY	7
BAKGRUND	8
INLEDNING	9
NATURVÅRDSVERKETS FÖRSLAG TILL PROGRAM FÖR STATISTIK OM FRILUFTSLIV	10
Statistikprogrammet	10
Samordning och rapportering	12
Kostnad och tidsplan	12
ALTERNATIVA FÖRSLAG TILL PROGRAM	13
Nollalternativ	13
Nedbantat alternativ	13
Utökat alternativ	14
METODER	16
Om insamlingen	16
Nationella studier	17
Nationell översiktsstudie	17
Nationell fördjupningsstudie	18
Besökarundersökningar	19
Besökarundersökningar i skyddad natur	20
Besökarundersökningar i kommunala friluftsområden	21
Insamling av annan statistik om friluftsliv	21
Samordning och rapportering av statistik om friluftsliv	22
REFERENSER	24
NOTER	27
BILAGA 1. REFERENSGRUPP	29
BILAGA 2. SÄNDLISTA OCH SAMMANSTÄLLNINGAR AV REMISSVAR PÅ TIDIGARE VERSION AV PROGRAMMET	30
BILAGA 3. SVENSKA EXEMPEL PÅ FRILUFTSSTATISTIK	38
BILAGA 4. INTERNATIONELLA EXEMPEL PÅ FRILUFTSSTATISTIK	44
BILAGA 5. BEGREPPSDISKUSSION OCH OPERATIONALISERING AV FRILUFTSLIV	49

Sammanfattning

Statistiska undersökningar av friluftsliv är viktiga verktyg för att få kunskap om besökare i naturen och för att kunna planera och förvalta för friluftsliv. Därför har Naturvårdsverket på uppdrag av regeringen tagit fram *Statistikprogram för friluftsliv*, ett förslag till program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv. Det är avsett för politiker, myndigheter, kommuner, friluftsförbund och andra som är intresserade av att få kunskap om hur många som bedriver friluftsliv i Sverige, vilka de är, var i natur- och kulturlandskapet de bedriver friluftsliv, vilka aktiviteter de utför, vilka motiven är och vilka eventuella hinder som finns för att bedriva friluftsliv.

Statistikprogram för friluftsliv bygger på ett av Naturvårdsverket förordat program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv. Det innehåller en nationell översiktsstudie som bland annat ska ge svar på frågor om hur många som bedriver friluftsliv i Sverige samt vilka trender som finns inom friluftslivet. Den nationella översiktsstudien genomförs med hjälp av telefonintervjuer med ett urval av den vuxna befolkningen. Programmet innehåller också en nationell fördjupningsstudie som söker svar på mer kvalitativa frågor om motiv och hinder för friluftsliv, upplevd tillgång till och upplevelser av friluftsliv. Fördjupningsstudien genomförs med hjälp av postenkäter som skickas till ett urval av dem som har ställt upp i den nationella översiktsstudien.

Programmet innehåller även besökarundersökningar, både i skyddad natur – som naturreservat och nationalparker – och i kommunala områden som är tillgängliga för allmänheten genom allemansrätten. Besökarundersökningarna består av besökarräkningar som genomförs i områdena och enkäter som besökarna fyller i på plats i områdena. Besökarundersökningarna ska svara på frågor om hur många som besöker olika friluftsområden i Sverige och hur besökarna uppfattar områdena och besöken.

Statistikprogram för friluftsliv innehåller också förslag på ytterligare studier av friluftsliv. Det kan vara studier om specifika målgrupper, som barn och ungdomar eller äldre människor, och deras friluftsvanor. Det kan också vara studier om friluftslivets ekonomiska betydelse eller studier fokuserade på särskilda friluftsfunktioner. Vi föreslår att en referensgrupp varje år ger förslag på vilka ytterligare statistiska undersökningar som ska genomföras inom ramen för programmet.

I *Statistikprogram för friluftsliv* presenterar vi även tre alternativ till det program som Naturvårdsverket förordar och vilka konsekvenser dessa alternativ får för kunskapen om friluftslivet i Sverige. Det är ett nollalternativ, det vill säga inget program för insamling och samordning av statistik, ett nedbantat program och ett utökat program. Dessutom för vi en diskussion om friluftsliv som mätbart samhällsfenomen och föreslår insamlingsmetoder.

Summary

Statistics on outdoor recreation is a vital tool for learning more about visitors in nature areas and for planning and administering outdoor recreation. Therefore, the Swedish Environmental Protection Agency, on commission by the Swedish government, has proposed a programme “*Statistics programme for outdoor recreation*” that will collect and coordinate statistics on outdoor recreation. The programme will provide a variety of stakeholders, including politicians, authorities, municipalities and non-governmental organisations, with valuable information such as how many people participate in outdoor recreational activities in Sweden, who these people are, where they are most active, which activities are pursued, as well as reasons for and possible obstacles to pursuing outdoor recreation.

The *Statistics programme for outdoor recreation* includes a national survey that provides information on how many people take part in outdoor recreation in Sweden as well as trends in outdoor recreation. The national survey is conducted by means of telephone interviews with a sampling of the adult population. The programme also contains a more in-depth qualitative study that looks at incentives for and obstacles to outdoor recreation, as well as perceived access to and experiences of outdoor recreation. The in-depth study is conducted by means of questionnaires sent to a subset of those who have taken part in the national survey.

The programme also includes visitor monitoring in protected areas such as nature reserves and national parks and in municipal areas which are accessible to the public through the right of public access. Visitor monitoring comprises visitor counting in nature areas as well as questionnaires filled out on site by visitors to nature areas. Visitor monitoring provides more detailed information on how many are visiting various nature areas in Sweden and how the visitors perceive the areas and their visits.

The *Statistics programme for outdoor recreation* also includes proposals for further studies on outdoor recreation. These study proposals cover a wide range of topics, from focusing on specific target groups such as children, youth or seniors and their outdoor recreation habits to studies on the financial significance of outdoor recreation and studies focused on specific outdoor recreational activities. We recommend that a reference group submits proposals for additional studies within the framework of the programme on a yearly basis.

In the *Statistics programme for outdoor recreation* we also present three alternatives to the programme and the consequences these alternatives would have on information and knowledge about outdoor recreation in Sweden. These alternatives include a so-called zero option that does not include collection and coordination of statistics, a reduced programme and an expanded programme. In addition, we are conducting a discussion on outdoor recreation as a measurable social phenomenon and we propose collection methods.

Bakgrund

I skrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* (Regeringens skrivelse 2001/02:173) lyfter regeringen fram bevarandet av goda förutsättningar för friluftslivet som en av naturvårdens hörnstenar. Friluftslivet har inverkan på folkhälsa, områdets attraktivitet, människors miljömedvetenhet, naturturism samt regional utveckling och tillväxt. För att bevara goda förutsättningar för friluftslivet i Sverige krävs verktyg bland annat för att samla in kunskap om friluftslivet. Ett program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv är ett sådant verktyg.

All planering och förvaltning är beroende av kunskap och information. Detta gäller även friluftsliv. Ju högre kvalitet på informationen, desto bättre är förutsättningarna för god planering och förvaltning. Det gäller på alla nivåer, från övergripande statlig förvaltning till förvaltning av små detaljer i ett litet tätortsnära rekreationsområde.

Statistik om friluftsliv behövs för att följa upp de miljökvalitetsmål som riksdagen har beslutat. Statistik behövs också för att förvalta statlig och kommunal skyddad natur och kommunala friluftsområden som är tillgängliga för allmänheten genom allemansrätten och för att se trender i friluftslivet för bättre planering. Klimatförändringar, ökad naturturism och därmed ökat besöksstryck leder till risk för slitage på både skyddade marker och sådana som är tillgängliga genom allemansrätten. Därför behövs statistik för att följa upp besökarnas vanor, för att kunna planera efter dessa vanor och för att kunna tillgodose besökarnas önskemål.

Det finns i Sverige inget sammantaget program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv. De studier som har gjorts och görs i Sverige idag är ofta oberoende av varandra. Enskilda aktörer tar fram statistik inom avgränsade områden och denna statistik är inte samordnad. Att det inte finns något program för statistik om friluftsliv gör att politiker, statliga myndigheter, regionala och lokala förvaltare, friluftsförbund, forskare och andra med intresse för människors vistelse i natur- och kulturlandskapet saknar en samlad kunskap om vem som bedriver friluftsliv i Sverige, när, var, hur och varför. Dessutom saknas kunskap om vilka hinder som kan finnas för att bedriva friluftsliv. Det kan till exempel vara brist på funktionshindersanpassning eller rädsla för att vistas i naturen.

Naturvårdsverket är den myndighet som ansvarar för att förutsättningarna för friluftslivet bevaras och utvecklas i Sverige. Detta ansvar gäller både friluftsliv i skyddade naturområden och friluftsliv på mark som är tillgänglig för allmänheten genom allemansrätten. Naturvårdsverket har under 2000-talet tagit fram skrifter om att samla in och analysera statistik om friluftsliv. Dessa skrifter innehåller praktiska vägledningar för besökarräkning (Naturvårdsverket, 2005 & 2006) men även förslag på internationellt överensstämmande variabler för besökarstudier inom ramen för ett nordiskt-baltiskt projekt (Kajala et al., 2007). Dessutom ansvarar Naturvårdsverket för kurser om besökarundersökningar för förvaltare, främst vid länsstyrelser. Ett program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv är ett naturligt steg vidare för att öka kunskapen om besökare i naturen.

Inledning

Detta förslag till program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv riktar sig till politiker och myndigheter på nationell nivå genom de nationella studier som vi föreslår ska ingå i programmet. De nationella studierna ska ge svar på frågor om hur många som bedriver friluftsliv i Sverige, vilka de är, var i landskapet de bedriver friluftsliv, vilka aktiviteter de utför, vilka motiven är och vilka eventuella hinder som finns för att bedriva friluftsliv.

Statistikprogram för friluftsliv vänder sig även till företrädare på den regionala och kommunala nivån, främst länsstyrelser och kommuner med ansvar för att förvalta nationalparker, naturreservat och andra friluftsområden. Programmet vänder sig även till regionala planerings- och utvecklingsorgan. Systematiska besökarundersökningar i utvalda områden med och utan områdesskydd svarar på frågor om hur många som besöker områdena, vilka besökarna är och hur de uppfattar områdena. Programmet ger även underlag till svar på frågor om vad förvaltning och investeringar i ett friluftsområde kostar per besök.

Statistikprogram för friluftsliv vänder sig även till en bred grupp användare och intressenter genom annan statistik om friluftslivet i Sverige. Det kan vara statistik om särskilda aktiviteter, besökare/icke-besökare och samhällsförhållanden som har betydelse för friluftslivet. Det kan också vara statistik om särskilda målgrupper, som barn och äldre människor, och deras friluftsvanor.

Myndigheter med ansvar för frågor som har betydelse för friluftslivet tar fram statistik om dessa. Exempel på denna statistik presenteras i bilaga 3. *Statistikprogram för friluftsliv* tar fram och samordnar kompletterande statistik om friluftsliv.

Naturvårdsverkets förslag till program för statistik om friluftsliv

Nedan presenteras det av Naturvårdsverket förordade förslaget till program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv.

Alternativa förslag presenteras i nästkommande avsnitt. I senare avsnitt följer även en redogörelse för friluftsliv som statistikfenomen och en mer detaljerad beskrivning av insamlingsmetoderna i *Statistikprogram för friluftsliv*.

Statistikprogrammet

Statistikprogram för friluftsliv omfattar:

- 1) Nationella studier
 - 1a) Nationell översikt
 - 1b) Nationell fördjupning
- 2) Besökarundersökningar
 - 2a) Besökarundersökningar i skyddad natur
 - 2b) Besökarundersökningar i kommunala friluftsområden
- 3) Insamling av annan statistik om friluftsliv

Nedan följer en redogörelse för varje del av programmet.

1) NATIONELLA STUDIER

De nationella studierna genomförs årligen av till exempel Statistiska centralbyrån (SCB), eventuellt tillsammans med annan aktör. Syftet är att få fram kvantitativa och kvalitativa data med hög säkerhet som bland annat svarar på frågor om friluftslivets utveckling över tiden. Resultaten från de nationella studierna är viktiga framförallt för myndigheter och politiker eftersom de i breda drag pekar på antalet friluftsutövare i Sverige, trender inom friluftslivet, vilka de starkaste motiven är och vilka hinder som finns för att utöva friluftsliv.

1A) NATIONELL ÖVERSIKT

Statistikprogram för friluftsliv ger till exempel SCB i uppdrag att utforma, genomföra och analysera en översiktlig telefonstudie med ett urval av den vuxna befolkningen. Även andra än SCB kan få i uppdrag att utforma delar av studien. Syftet är att få fram kvantitativa data som svarar på frågor om var friluftslivet bedrivs och vilka aktiviteter som är vanligast bland friluftsutövarna.

Bakgrundsfakta som kön, ålder och bostadsort samlas in. Den nationella översiktsstudien omfattar cirka 1 700 telefonintervjuer per år.

1B) NATIONELL FÖRDJUPNING

Statistikprogram för friluftsliv ger till exempel SCB i uppdrag att utforma, genomföra och analysera en fördjupning av den nationella översiktsstudien. Även andra än SCB kan få i uppdrag att utforma delar av studien. Syftet är att få fram svar på frågor om motiv för friluftsliv, upplevelser av friluftsliv, upplevd tillgång till och hinder för friluftsliv. Den nationella fördjupningen studerar även icke-besökare, det vill säga personer som av olika anledningar inte vanligtvis bedriver friluftsliv. Inom den nationella fördjupningen finns även möjlighet att fördjupa sig kring till exempel folkhälsa, ekonomisk värdering av friluftslivet och miljöengagemang. Fördjupningsstudien omfattar cirka 500 postenkäter per år.

2) BESÖKARUNDERSÖKNINGAR

Besökarundersökningar genomförs av förvaltare på länsstyrelser och stiftelser på uppdrag av *Statistikprogram för friluftsliv*. Programmet erbjuder kommuner att genomföra besökarundersökningar i kommunala friluftsområden. Syftet med besökarundersökningarna är bland annat att få fram information om hur många som besöker ett visst område och hur de uppfattar området och besöket. Resultat från besökarundersökningarna är viktiga framförallt för förvaltare i områdena, men också för politiker, myndigheter och andra intressenter eftersom enkäterna även innehåller frågor som sträcker sig bortom det undersökta friluftsområdet.

2A) BESÖKARUNDERSÖKNINGAR I SKYDDAD NATUR

Statistikprogram för friluftsliv ger förvaltare på länsstyrelser och stiftelser i uppdrag att genomföra besökarräkning och besökarstudier i skyddad natur. Undersökningarna genomförs i områden som klassats som särskilt besöksanpassade i Naturvårdsverkets basinventering av friluftsanordningar i skyddad natur (se mer om särskilt besöksanpassade områden i metodavsnittet). De kvantitativa och kvalitativa besökarundersökningarna i skyddad natur genomförs i 90 områden under en sexårsperiod. Studierna genomförs vart sjätte år i varje område.

2B) BESÖKARUNDERSÖKNINGAR I KOMMUNALA FRILUFTSOMRÅDEN

Statistikprogram för friluftsliv erbjuder kommuner att genomföra besökarräkning och besökarstudier i kommunala friluftsområden. Programmet står för hälften av kostnaderna för de kommunala besökarundersökningarna. Kommunen står för den andra hälften. Vi beräknar att sammanlagt fyra besökarundersökningar per år kan genomföras i kommunala friluftsområden i Sverige.

3) INSAMLING AV ANNAN STATISTIK OM FRILUFTSLIV

Även annan statistikinsamling genomförs på uppdrag av *Statistikprogram för friluftsliv*. Denna insamling kan bygga på ett tema som man har valt att studera närmare eller bygga på regionala/lokala förhållanden och ska täcka in aspekter av friluftsliv som inte omfattas av de nationella studierna eller besökarunder-

sökningarna. Programmet beslutar varje år vilka undersökningar som ska genomföras. En referensgrupp knuten till *Statistikprogram för friluftsliv* föreslår vilka studier som ska genomföras. Resultaten från dessa insamlingar är viktiga för politiker, myndigheter och andra intressenter och ska redogöra för friluftslivets bredd.

Samordning och rapportering

En myndighet bör ha det övergripande ansvaret för *Statistikprogram för friluftsliv*. Programmet kräver en stark central samordning. Den starka samordningen krävs för att de olika delstudierna ska kunna hållas samman och för att besökarundersökningar i skyddade och kommunala friluftsområden ska genomföras på liknande sätt överallt. En stark samordning möjliggör dessutom en samlad rapportering av delstudierna i *Statistikprogram för friluftsliv*.

Till programmet behöver knytas kompetens i form av specialister inom friluftsliv och statistiska undersökningar för att bygga upp och genomföra studier. Vi föreslår vidare att en referensgrupp knyts till programmet. I referensgruppen bör det finnas representanter för nationella och regionala myndigheter, regionala planerings- och utvecklingsorgan, kommuner, intresse- och friluftsförbund samt forskare. Syftet med referensgruppen är att den ska komma med förslag på årlig statistikinsamling om friluftsliv enligt punkt 3 ovan. Referensgruppen fungerar också som en kvalitetssäkrare av programmet som helhet. Vi föreslår vidare att programmet utvärderas efter fem år.

Kostnad och tidsplan

Förslaget som Naturvårdsverket förordar kostar cirka 2,2 miljoner kronor per år. Därtill kommer kostnader för samordning och rapportering.

Undersökning	Kostnad
Nationell översikt	778 000
Nationell fördjupning	304 000
Besökarundersökningar i skyddad natur	410 000
Besökarundersökningar i kommunala friluftsområden	173 000
Insamling av annan statistik om friluftsliv	500 000
	2 165 000

Programmets upplägg bygger på årlig finansiering under åtminstone en tioårsperiod. För att få longitudinella nationella studier och besökarundersökningar krävs emellertid att programmet fortsätter även efter tioårsperioden (läs mer om vikten av kontinuerlig datainsamling i bilaga 3 och bilaga 4).

Alternativa förslag till program

I detta avsnitt presenterar vi alternativa förslag till program för statistik om friluftsliv. Först presenterar vi ett nollalternativ, det vill säga inget program för insamling av statistik om friluftsliv, och vilka konsekvenser detta kan få för arbetet med friluftslivet i Sverige på olika nivåer. Sedan presenterar vi ett kostnadsmässigt nedbantat alternativ och ett alternativ som är mer innehållsligt och kostnadsmässigt omfattande än det förordade programmet och vilka konsekvenser dessa två får.

Nollalternativ

Utan ett program för att samla in statistik om friluftsliv minskar förutsättningarna för god planering för friluftsliv i Sverige i jämförelse med det förordade programmet. Vi går miste om viktig nationell kunskap om friluftslivet. Det kan till exempel vara kunskap om varför människor bedriver friluftsliv, vilken typ av friluftsliv de bedriver, hur ofta, var och när samt varför vissa väljer att inte utnyttja Sveriges natur- och kulturlandskap för friluftaktiviteter. Det kan också vara att långsiktigt följa trender och förändringar i friluftslivet. Vi går också miste om kunskap som kan användas på regional och lokal nivå för att planera och förvalta friluftsområden. Det kan vara kunskap om besökarens friluftsvanor som kan användas till att förutse och planera för att undvika slitage i naturområdena och för att kunna förstå hur förvaltningen av ett visst område påverkar friluftslivet.

Nedbantat alternativ

Nedan presenteras ett alternativ med insamlingsmetoder som är identiska med det förordade programmet, men som har bantats ner i omfattning till att kosta cirka 1,4 miljoner per år. Kostnader för samordning och rapportering tillkommer.

Den nationella översikten bantas till att omfatta hälften av telefonintervjuerna i det förordade programmet. Det mindre urvalet ger lägre statistisk säkerhet, vilket innebär större osäkerhet kring till exempel hur stor del av den svenska befolkningen som bedriver friluftsliv i Sverige samt större osäkerhet kring nya trender i friluftslivet. Minskningen innebär också att färre enkäter kommer att skickas ut inom ramen för den nationella fördjupningsstudien. En halvering av den nationella översiktens omfattning innebär inte en halvering av kostnaderna för studien. Arbetet med frågeutformning, urval och design måste göras oberoende av antal tillfrågade i studien. Kostnadsbesparingen sker därför framförallt inom insamlingen och analysen av data.

Även fördjupningsstudien skärs ner till hälften och omfattar då 250 besvarade postenkäter per år. Detta innebär en större osäkerhet i de mer kvalitativa data som rör till exempel motiv och hinder för friluftsliv samt upplevelser av friluftsliv.

Alternativet innebär dessutom att besökarundersökningarna blir betydligt färre. Det betyder att färre områden och besökare kommer att undersökas varje år. Detta innebär att förvaltare på regional och lokal nivå får försämrade förutsättningar att förvalta friluftsområdena eftersom de inte får lika mycket kunskap om besökarna i områdena. I detta alternativ genomförs besökarundersökningar i 10 skyddade områden jämfört med de 15 besökarundersökningar som genomförs i det förordade programmet. Över en sexårsperiod innebär detta att besökarundersökningar genomförs i 60 skyddade områden jämfört med 90 i det förordade förslaget. Undersökningar i kommunala friluftsområden kostar mer än undersökningarna i de skyddade områdena. Det beror på att *Statistikprogram för friluftsliv* kan samordna undersökningar i skyddade områden med de undersökningar som föreslås i Manual för uppföljning av friluftsliv (Naturvårdsverket, 2008). Antal undersökningar i de kommunala områdena minskar i detta förslag. I detta nedbantade programalternativ undersöks bara två områden per år, vilket över en tioårsperiod innebär 20 områden färre än i det förordade programmet.

Insamlingen av annan statistik om friluftsliv halveras. Det betyder framförallt att bredden på statistikframtagningen minskar. I detta alternativ finns bara utrymme för en ytterligare studie.

Utökat alternativ

Ett utökat alternativ till program för att samla in och samordna statistik om friluftsliv ökar framförallt möjligheten till förbättrad regional och lokal förvaltning av friluftsområden. Utökningen innebär också att mer resurser kan läggas på att samla in annan statistik om friluftsliv, vilket ytterligare breddar friluftsstatistiken i Sverige och ökar kunskaperna om friluftsaspekter som inte berörs av de nationella studierna och besökarundersökningarna. Det är möjligt att inom insamlingen av annan statistik genomföra återkommande undersökningar av specifika friluftsfenomen, vilket i sin tur möjliggör jämförelser över tid. Detta utökade alternativ medger även utrymme för tematisk och/eller regional eller lokal översampling (se längre ner i detta avsnitt). Det utökade alternativet kostar årligen cirka 3,5 miljoner kronor. Kostnader för samordning och rapportering tillkommer.

Den nationella översiktsstudien och den nationella fördjupningsstudien hålls på samma nivå som i förordade programmet.

Fyra tematiska och/eller regionala eller lokala översamplingar genomförs varje år. I en översamlingsstudie ökas antalet respondenter i en viss region eller kommun eller utifrån ett tema som man har valt att studera närmare. Ett ökat antal respondenter i en viss region, kommun eller inom ett visst tema innebär att det är möjligt att bryta ner materialet och uttala sig om förhållanden som inte är möjliga att uttala sig om enbart utifrån de bägge nationella

studierna som är mer övergripande till sin karaktär. *Statistikprogram för friluftsliv* bekostar 50 procent av översamlingen och beställaren (till exempel en kommun) bekostar resterande 50 procent.

Besökarundersökningarna utökas både i skyddade områden och i kommunala friluftsområden till att omfatta 30 respektive 8 områden årligen. Den ökade omfattningen ger kunskap om besökare i fler naturområden i Sverige, vilket är viktigt för förvaltningen av områdena. Genom att lägga till mer allmänt ställda frågor i besökarenkäterna får man information som är av betydelse även utanför områdena och som kan jämföras med svaren i de nationella studierna.

Även insamlingen av annan statistik om friluftsliv ökar i omfattning. Detta ger fler studier av skiftande karaktär, vilket i sin tur medger en större bredd på friluftsstatistiken i Sverige. Det är dessutom möjligt att inom insamlandet av annan statistik genomföra återkommande undersökningar av vissa friluftsfenomen. Det möjliggör jämförelser över tid.

Typiska vinteraktiviteter – skridskoåkning och varmkorvslunch i det fria.

Metoder

I detta avsnitt presenterar vi i detalj de metoder som vi föreslår att man använder i förslaget. Först kommer en definition och en operationalisering (uppdelning av begreppet i mätbara enheter) av friluftslivet.

För att kunna mäta det samhällsfenomen som går under benämningen friluftsliv måste det operationaliseras. Friluftsliv definieras i detta program som ”vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling”. Definitionen är densamma som i Förordning om statsbidrag till friluftsförbund (SFS 2003:133). I förordningen formuleras också villkoret att bidragsmottagaren bland annat ska värna det enkla, naturnära, och långsiktigt hållbara friluftslivet.

Om vi kopplar denna korta begreppsdiskussion till viljan att undersöka friluftslivet och därmed operationalisera begreppet friluftsliv för att göra det mätbart, föreslår vi att programmet ska innehålla

- breda frågor om var de som bedriver friluftsliv söker upp naturen för positiva naturupplevelser och vad de gör i naturen
- aktivitetslista som dels byggs upp av traditioner och erfarenhet (till exempel tidigare statistikinsamling) men som också förändras genom att påverkas av svaren på frågorna ovan
- frågor (och mer kvalitativa fördjupade kompletteringsstudier) som knyter samman aktiviteterna enligt punkterna ovan med motiv, platsval, önskemål, hinder, bakgrundsfaktorer och tematiska fördjupningar.

Tre urvalskriterier ska vägas in för vilka aktiviteter som ska inkluderas. Dessa är

- prioriterade värden (till exempel det enkla och naturnära, det långsiktigt hållbara, det allemansrättsliga)
- särskilt utvalda grupper (till exempel barn, ungdomar)
- planeringsintensiva teman (till exempel specifika geografiska platser som kräver särskild planeringsintensitet, som naturreservat, kalfjäll, skärgårdar, natur i och nära tätort).

En mer detaljerad redogörelse för definition och operationalisering av friluftslivet finns i bilaga 5.

Om insamlingen

Varje program för mätning av friluftsliv kommer att innebära en förenkling av verkligheten. Det är dock viktigt att denna förenkling ger en så riktig bild av verkligheten som möjligt och att det är möjligt att skatta hur stor felmarginalen är i de analyser som till exempel ska ge en bild av friluftslivets utveckling över

tiden eller när man vill göra jämförelser mellan olika prioriterade grupper eller teman. Det behövs en stark kvantitativ komponent i statistiken om friluftsliv för att få kunskap om hur många som bedriver friluftsliv och hur många som väljer en viss plats och aktivitet före andra.

För god planering och förvaltning av Sveriges natur-, kultur- och friluftsområden behövs dessutom en mängd kvalitativa data om till exempel motiv, platsval, önskemål/hinder, upplevelser av friluftsliv, bakgrundsfaktorer och tematiska fördjupningar. Detta innebär att det behövs fördjupade studier med mer kvalitativa frågeställningar som komplement till de kvantitativa studierna.

Som framgår av tidigare avsnitt behövs statistik på flera nivåer. Det behövs statistik på nationell nivå för att följa upp tillgången till och efterfrågan på nationella friluftsmöjligheter och för att se generella utvecklingstendenser över tid. Den största delen av förvaltningen av friluftsområden sker dock på regional eller kommunal nivå. Därför är det viktigt att även på dessa nivåer presentera statistik som förbättrar möjligheterna att planera och förvalta för friluftsliv. För att upptäcka nya trender och för att få bättre planering och förvaltning av enskilda rekreationsområden behövs statistik på områdesnivå. Det är viktigt att undersökningar sker på liknande sätt i alla rekreationsområden så att man kan jämföra olika områden och göra sammanställningar på till exempel länsnivå eller nationell nivå (detta belyses även utifrån ett finskt perspektiv, se bilaga 4). Sådana jämförelser och sammanställningar är till stor nytta när man vill utvärdera till exempel olika förvaltningsstrategier. Samtidigt som man bör använda liknande metoder i olika områden måste det finnas en flexibilitet så att man även kan undersöka lokala företeelser.

Nationella studier

De nationella studierna består av en översiktsstudie och en fördjupningsstudie. Översiktsstudien genomförs med hjälp av telefonintervjuer och fördjupningsstudien med hjälp av postenkäter som skickas till ett urval av respondenterna i översiktsstudien. Syftet med undersökningarna är att få fram kvantitativa och kvalitativa data med hög säkerhet. Resultatet från de nationella studierna är viktiga framförallt för myndigheter och politiker eftersom de redogör för antalet friluftsutövare i Sverige, nya trender inom friluftslivet, vilka hinder som finns och vilka de starkaste motiven är för att bedriva friluftsliv.

Nationell översiktsstudie

En översiktlig telefonintervju görs med ett urval av den svenska vuxna befolkningen. Studiens huvudsyfte är att ge kvantitativa data med hög säkerhet. Ett stort representativt urval av respondenter gör att man kan se trender och jämföra mellan olika regioner och svarandegrupper. Enligt SCB:s metod sker urvalet slumpmässigt ur registret över totalbefolkningen. Urvalet består av vuxna svenskar i åldern 18–74 år. I kostnaderna ingår en omfattande sökning av telefonnummer och att skicka ut ett brev som förbereder de svarande på att de kommer att bli uppringda samt förklarar syftet med studien. Dessa åtgärder bedöms öka svarsfrekvensen och därmed studiens säkerhet.

Den nationella översikten görs kontinuerligt med intervjuer varje månad under en lång period. Denna period bör vara minst tre år för att jämföra ut skillnader mellan år (till exempel snörika eller gröna vintrar). Tekniken att sprida intervjuerna över året gör att man kan använda frågeteknik som rör det senaste besöket, vilket ökar säkerheten i skattningarna.¹ Med detta upp- lägg kan man också följa årstidsväxlingar på ett bra sätt (exemplet från USA i bilaga 4 belyser vikten av kontinuerlig datainsamling). I det rekommenderade förslaget görs de nationella studierna kontinuerligt under hela tioårsperioden och fortsätter efter det för att möjliggöra longitudinella studier. Upplägget med kontinuerliga månatliga mätningar gör det möjligt att snabbt upptäcka nya trender eller förändringar som man riskerar att missa om man istället gör en stor mätning till exempel vart tionde år.

De som svarar på telefonintervjun blir även tillfrågade om att vara med på fördjupningsstudien. Ett urval av 200 svenskar i åldern 18–74 år kontaktas varje månad inom ramen för den nationella översikten. Svarefrekvensen be- räknas till 70 procent, vilket är den skattning SCB lämnat. Detta ger

- cirka 140 genomförda intervjuer per månad
- cirka 1 680 genomförda intervjuer per år
- cirka 5 040 genomförda intervjuer på en treårsperiod
- cirka 16 800 genomförda intervjuer på en tioårsperiod.

Följande frågor besvaras genom den nationella översiktsstudien:

- var man söker upp naturen för upplevelser (avstånd från bostad/ fritidshus, typ av område, till exempel i relation till naturtyperna i miljö kvalitetsmålen)
- deltagande i (frilufts)aktiviteter (ett antal nyckelaktiviteter)²
- några bakgrundsvariabler (till exempel kön, ålder, bostadsort)
- kontaktinformation för nationell fördjupning.

Nationell fördjupningsstudie

I den nationella översiktsstudien får vi svar på frågor om var och när besökare i natur- och kulturlandskapet bedriver friluftsliv och vilken typ av friluftsliv det handlar om. I fördjupningsstudien vill vi även ha svar på frågor som var- för/varför inte, vilka upplevelser besökaren har samt hur friluftsupplevelsen kan förbättras. Fördjupningsstudien blir alltså mer förklarande och kvalitativ till sin karaktär.

Den nationella fördjupningen består av en enkät som skickas till dem som i den inledande telefonintervjun har sagt sig vara villiga att delta i ytterligare en studie. Den nationella fördjupningsstudien följer på den inledande natio- nella översikten och enkäterna skickas kort tid efter telefonintervjuerna.³ Det är viktigt att även den fördjupade studien följer årstiderna och att olika väder olika år jämföras ut på samma sätt som i den översiktliga studien.

Här beräknas att 60 procent av de 140 svarande per månad i den natio- nella översikten går med på att delta i fördjupningsstudien. Detta innebär att 84 postenkäter per månad, det vill säga 1 008 enkäter per år kan sändas ut. Med

50 procent svarsfrekvens får vi då cirka 500 svar per år i den fördjupade studien, det vill säga 1 500 svar på tre år och cirka 5 000 svar för hela tioårsperioden.

Frågorna i fördjupningsstudien kommer att beröra

- motiv för friluftsliv
- platsval och motiv för platsval
- önskemål
- upplevd tillgång till friluftsliv⁴
- upplevda hinder för friluftsliv
- undersökning av icke-besökare
- tematiska fördjupningar (till exempel hälsa, ekonomisk värdering, rörelsehinder)
- upplevelser av friluftsliv.⁵

Besökarundersökningar

Statistiken som samlas in med hjälp av översiktliga telefonintervjuer och fördjupande enkäter behöver kompletteras med statistik som samlas in på plats ute i olika besöksområden (exempel på besökarundersökningar i Sverige finns i bilaga 3 och i Finland i bilaga 4). I ett nordiskt-baltiskt projekt har en manual för besökarundersökningar producerats (Kajala et al., 2007). Metoden i de här föreslagna besökarundersökningarna, liksom frågeutformningen, bör så långt som möjligt följa de förslag som finns i manualen för att det ska gå att göra internationella jämförelser.

METOD:

- Besöksräkning med hjälp av fast monterade räkneverk.
- Enkätstudie i form av en enkät som fylls i ute i naturen.
- Undersökningarna genomförs av förvaltare vid länsstyrelser, kommuner eller naturvårdsstiftelser som får stöd och utbildning av *Statistikprogram för friluftsliv*.

FRÅGORNA I BESÖKARENKÄTERNA KOMMER ATT BERÖRA

- motiv för friluftsliv
- platsval och motiv till platsval
- upplevelser av friluftsliv och av området
- önskemål.

För att få kunskap även om utländska besökare ska besökarenkäten även finnas i en engelsk version.

Besökarundersökningar i skyddad natur

I Naturvårdsverkets *Manual för basinventering för friluftsliv* (Naturvårdsverket, 2006b) föreslås en klassning av områden som är skyddade som naturvårdsområden, naturreservat och nationalparker. Klassningen bygger på hur många som förväntas besöka områdena. Områden som förväntas ta emot stora volymer besökare bör vara rustade för detta ändamål och sådana klassas som särskilt besöksanpassade områden. Områden med förväntad låg besöksvolym klassas som mindre besöksanpassade. De särskilt besöksanpassade områdena är områden som är eller ska bli tillgängliga för stora besöksvolymer och där friluftsliv ingår som ett viktigt syfte med området. Naturvårdsverket föreslår i *Manual för uppföljning av friluftsliv* (Naturvårdsverket, 2008) att minst 90 procent av Sveriges kommuner ska ha minst ett särskilt besöksanpassat område. Naturvårdsverket föreslår också att det i varje särskilt besöksanpassat område ska genomföras besökarundersökningar i form av besökarräkning och enkätstudier vart sjätte år. Enkätstudien är särskilt avsedd för att få kunskap om de anordningar som finns i området och som förvaltas av länsstyrelsen, naturvårdsstiftelser eller kommunen.

De besökarundersökningar i skyddad natur som *Statistikprogram för friluftsliv* föreslår ska genomföras i ett urval av de särskilt besöksanpassade områdena. Resultatet av besökarräkningarna används direkt i programmet. Enkätstudierna i uppföljningen av friluftslivet ska främst svara på om målen för friluftsanordningarna och informationen i området är uppfyllda. Besökarenkäten i *Statistikprogram för friluftsliv* bör emellertid täcka in fler frågeområden än så. Därför behövs en kompletterande enkät eller en ytterligare del

Vårvandring i Ängsö nationalpark.

i enkäten för särskilt besöksanpassade områden. Här skapas synergieffekter mellan *Statistikprogram för friluftsliv* och uppföljningen av friluftslivet i skyddad natur (Naturvårdsverket, 2008). Underlag till frågor finns i manualen *Besökarundersökningar i naturområden* (Kajala et al., 2007). Länsstyrelsens förvaltare eller den stiftelseförvaltare som administrerar uppföljningsenkäten bör administrera även enkäten för *Statistikprogram för friluftsliv*. Dessa erbjuds utbildning och löpande vägledning av programmet. Enkäten fylls i av besökaren på plats i naturen och samlas sedan in av förvaltaren. Sammanställningen och analysen av enkätsvaren görs inom ramen för *Statistikprogram för friluftsliv*.

I olika typer av områden måste man använda delvis olika sätt att samla in data. Samtidigt är det viktigt att använda jämförbara metoder så att man kan jämföra olika områden och så att statistiken från områdesstudierna kan sammanställas på regional och nationell nivå. För att lyckas med detta krävs hög kompetens bland dem som utformar studierna. En utförlig redogörelse för hur man kan samla in och analysera besökarstudier finns i ovan nämnda skrift *Besökarundersökningar i naturområden*.

Besökarundersökningar i kommunala friluftsområden

Statistikprogram för friluftsliv erbjuder kommuner att genomföra besökarräkning och besökarundersökningar i kommunala friluftsområden. Programmet står för hälften av kostnaderna för de kommunala besökarundersökningarna. De aktuella kommunerna står för den andra hälften. Besökarräknare placeras ut i friluftsområdena och enkätstudier genomförs på plats i naturen av kommunal personal. Dessa erbjuds utbildning och löpande vägledning av programmet. Sammanställning och analys görs inom ramen för *Statistikprogram för friluftsliv*.

Insamling av annan statistik om friluftsliv

Förutom nationella studier av både generell och specifik karaktär samt besökarundersökningar ska annan statistik om friluftsliv i Sverige tas fram. Det kan vara tematisk, regional eller lokal statistik. Det kan gälla barns och äldres friluftsliv i Sverige, antal kommuner som har friluftsplaner, statistik om friluftslivets ekonomiska betydelse eller besökarundersökningar i naturumen. Denna statistik bygger inte nödvändigtvis på enkäter. De friluftsfenomen som ska mätas kan vara av många olika slag och metoderna kan därför variera. Vilka studier som ska genomföras beslutas på årsbasis av *Statistikprogram för friluftsliv* efter förslag av den referensgrupp som knyts till programmet (se följande avsnitt).

Samordning och rapportering av statistik om friluftsliv

Statistikprogram för friluftsliv kräver en stark central samordning från den ansvariga myndigheten. En stark samordning krävs för att de olika delstudierna ska kunna hållas samman och för att besökarundersökningar i skyddad natur och i de kommunala friluftsområdena ska genomföras på liknande sätt i olika områden. Därmed skapar man statistik som går att jämföra.

Dessutom behövs en stark samordning med andra aktörer och projekt. Detta gäller till exempel

- SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden i de delar dessa även i framtiden mäter sådant som är relevant för friluftslivet
- de delar av Naturvårdsverkets uppföljning av friluftsliv som inte ingår i programmet men som ändå är relevanta
- Fiskeriverkets studier av fritidsfiskare
- Skogsstyrelsens inventering av skogens sociala värden
- internationell samverkan⁶
- andra intressenter, till exempel Riksantikvarieämbetet, Tillväxtverket, Sveaskog, Boverket, Statens folkhälsoinstitut, Statens Fastighetsverk och Sveriges Kommuner och Landsting.

Statistiken om friluftsliv i Sverige är i behov av utveckling. Därför behövs i programmet specialistkompetens inom följande områden:

- statistiska metoder, utformning av undersökningar, urval och analys av resultat
- planering och förvaltning av friluftsliv
- upplevelsevärden
- förmåga att sätta statistiken i sitt sammanhang och göra den användbar för beställarna
- pedagogisk förmåga att lära ut metoder till dem som utför lokala och regionala undersökningar.

Programmet ska dessutom ha en referensgrupp. Den ska föreslå studier i delen för insamling av annan statistik om friluftsliv. Referensgruppen fungerar också som en kvalitetssäkrare av programmet i helhet och ska förslagsvis bestå av företrädare för

- myndigheter
- länsstyrelser eller naturvårdsstiftelser med förvaltaransvar
- kommuner
- regionala planerings- och utvecklingsorgan

- forskare
- intresse- och friluftsansorganisationer.

Genom en stark samordning möjliggörs också en samlad rapportering av de delstudier som vi föreslår ska ingå i *Statistikprogram för friluftsliv*.

Fjällvy ur horisontalläge

Referenser

- Blom, K. A. & Lindroth, J. 2002. Idrottens historia: Från antika arenor till modern massrörelse. SISU idrottsböcker, Malmö.
- Boverket. 2007a. Landskapets upplevelsevärden – vilka är de och var finns de? Boverket, Karlskrona.
- Boverket. 2007b. Teori och metod – Del 2 i projektet Landskapets upplevelsevärden. Boverket, Karlskrona.
- Fiskeriverket. 2005. Insamling av fångstuppgifter för fritidsfisket. Yttrande 2005-02-24, Beteckning 121-1-04. Fiskeriverket, Göteborg.
- Emmelin, L., Fredman, P. & Sandell, K. 2005. Planering och förvaltning för friluftsliv – En forskningsöversikt, Rapport 5468. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Fredman, P. & Heberlein, T. 2005. Visits to the Swedish mountains: Constraints and motivations. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5(3):177–192.
- Fredman, P. & Hansson, A. 2003. Besökare i Tyresta nationalpark, Utredning U2003:13. European Tourism Research Institute (ETOUR), Östersund.
- Fredman, P., Hörnsten Friberg, L. & Emmelin, L. 2005. Friluftsliv och turism i Fulufjället. Före – efter nationalparksbildningen, Rapport 5467. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Ednarsson, M. 2005. Platser för rovdjursturism? Vargar, människor och utveckling i Norra Värmland. Karlstads universitet, Karlstad.
- Heberlein, T., Fredman, P. & Vuorio, T. 2002. Current Tourism Patterns in the Swedish Mountain Region. *Mountain Research and Development*, 22(2): 142–149.
- Hultman, S-G. 1983a. Allmänhetens bedömning av skogsmiljöers lämplighet för friluftsliv. 1, Bedömning på plats eller i bild? Rapport nr 27. SLU, Uppsala.
- Hultman, S-G. 1983b. Allmänhetens bedömning av skogsmiljöers lämplighet för friluftsliv. 2, En rikstäckande enkät, Rapport nr 28. SLU, Uppsala.

- Hörnsten, L. 2000. Outdoor Recreation in Swedish Forests – Implications for Society and Forestry. SLU, Uppsala.
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Diksaite, L., Erkkonen, J., Fredman, P., Jensen, F., Søndergaard, Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O. & Wallsten, P. 2007. Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences from the Nordic and Baltic countries. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Kardell, L. & Lindhagen, A. 1995. Förändringar i Växjöbornas friluftsliv mellan 1975 och 1992, Rapport nr. 59. SLU, Uppsala.
- Kardell, L. 1998. Anteckningar om friluftslivet på Norra Djurgården 1975–1996, Rapport nr. 75. SLU, Uppsala.
- Kardell, L. & Lindhagen, A. 2006. Talltorpsmon i Åtvidaberg. Alternativa slutavverkningsformer samt attityder till dessa 1978–2005, Rapport nr. 98. SLU, Uppsala.
- Lindhagen, A. 1996. Forest Recreation in Sweden – Four Case Studies Using Quantitative and Qualitative methods, Rapport nr. 64. SLU, Uppsala.
- Lindhagen, A. & Ahlström, I. 2005. Besökarstudier i naturområden – En handbok, Rapport 3/2005. Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Länsstyrelsen i Stockholms län. 2003. Besökare i naturreservat. Metodstudie och resultat av en enkätundersökning i Stockholms län 2002, Rapport 2003:10. Länsstyrelsen i Stockholm, Stockholm.
- Länsstyrelsen i Stockholms län. 2004. Så använder vi naturreservaten. Resultat från en enkät till 1000 hushåll i Stockholms län 2003, Rapport 2004:23. Länsstyrelsen i Stockholm, Stockholm.
- Manning, R. 1999. Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction. Oregon State Univ. Press, Corvallis.
- Mattsson, L., Boman, M. & Ericsson, G. 2008. Jakten i Sverige – Ekonomiska värden och attityder jaktåret 2005/2006. Rapport från Adaptiv förvaltning av vilt och fisk nr. 1. SLU, Umeå.

- Naturvårdsverket. 2005. Räkna friluftslivet – en vägledning i användningen av elektronisk radoräknare Radio Beam. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket. 2006. Räkna friluftslivet 2 – en vägledning i användningen av IR-räknare och trampräknare. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket. 2006b. Manual för basinventering av friluftslivet. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket. 2008. Manual för uppföljning av friluftsliv, Remissversion. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Regeringens skrivelse 2001/02:173 En samlad naturvårdspolitik.
- Sandell, K. & Sörlin, S. (red.) 2000. Friluftshistoria – från 'hårdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia. Carlssons, Stockholm.
- Sandell, K. 2004. Friluftslivets värden: En internationell forskningsutblick, Arbetsrapport nr. 2004:20 från forskargruppen Turism och Fritid. Karlstads universitet, Karlstad.
- Sandell, K. 2005. Reservatsdilemman eller utvecklingsområden? En syntesdiskussion och två fallstudier: Torneträsk biosfärområde 1986–2004 och Södra Jämtlandsfjällens nationalparksförslag 1995–2000, Rapport nr. 17. FjällMistra, Umeå.
- Sandell, K. 2006. Friluftsliv, platsperspektiv och samhällskritik. I Mårald, E. & Nordlund, C. (red.) Topos: Essäer om tänkvärda platser och platsbundna tankar. Carlssons, Stockholm.
- SFS. Förordning (2003:133) om statsbidrag till friluftsförbund.
- Skogsstyrelsen. 2007. § 1. Rutin för identifiering av skogar med höga sociala värden. Protokoll nr 1, 2007-12-14. Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Statistiska centralbyrån. 1993. Fritid 1976–1991: Levnadsförhållanden Rapport nr. 85. Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Statistiska centralbyrån. 2004. Fritid 1976–2002: Levnadsförhållanden Rapport nr. 103. Statistiska centralbyrån, Stockholm.

Noter

- 1 Problem med att minnas vad man gjort under ett helt år eller att uppskatta hur ofta man gör saker kan konstateras bland annat i de amerikanska studier som redovisas bilaga 4. Se även problem med idealisering i till exempel Lindhagen (1996).
- 2 I den nationella översikten undersöks endast ett antal nyckelaktiviteter. Långa aktivitetslistor undviks. Resultat från enkäten i forskningsprogrammet Friluftsliv i Förändring kommer att vara användbara i detta arbete.
- 3 Svartsbenägenheten bedöms öka när enkäten kommer mycket snart efter telefon-samtalet där man har accepterat att delta.
- 4 Det finns ett behov av att analysera utbudet av friluftsmöjligheter i landskapet. De försök som har gjorts att inventera dessa på ett sätt som är upprepbart över tiden har visat sig både kostsamma och ineffektiva (se Bilaga 3 och Boverket, 2007a och b). I det föreslagna programmet mäts istället utbudet som den ”Upplevda tillgången till friluftsliv” med hjälp av enkäter och intervjuer.
- 5 Här ryms frågeställningar om respondenternas friluftsupplevelser kopplat till upplevelsevärden som stillhet, vildhet, artrikedom, rymd, allmänning, lustgård, festlighet och kultur.
- 6 I första hand med de intressenter som ingick i det nordisk-baltiska projektet (Kajala et al., 2007) men även med liknande projekt i resten av Europa, Nordamerika och övriga världen.
- 7 Se till exempel Hultman (1983a) och (1983b) och Hörnsten (2000).
- 8 Fiskeriverket planerar och genomför en studie av fritidsfisket (Fiskeriverket, 2005), Jakten och jägarna har undersökts i flera studier, se till exempel Mattsson, Boman & Ericsson (2008). Hälsoaspekterna är bland annat en viktig del i LUPP-enkäten (Boverket 2007a och Boverket 2007b).
- 9 Se Fredman & Heberlein (2005) och Heberlein, Fredman & Vuorio (2002).
- 10 Se till exempel Kardell & Lindhagen (1995), Lindhagen (1996), Kardell (1998) samt Kardell & Lindhagen (2006).
- 11 Exempel på mer allmän referenslitteratur: Manning (1999), Sandell & Sörilin (2000) och Emmelin et. al. (2005).

- 12 Det här handlar om olika aspekter på spänningsfältet stad–land och illustreras till exempel även i dagens diskussioner om reservat, snöskoterkörning, rovdjur etc. (Sandell, 2005; Ednarsson, 2005).
- 13 Det här spänningsfältet kring friluftsliv som en motvikt eller till och med som en inspirationskälla till samhällsförändring och andra värden än de som industrivilväxtingsamhället lyfter fram är sannolikt en viktig orsak till återkommande diskussioner om hur man bör se på friluftsbegreppet i förhållande till exempel dess kommersialisering och teknifiering (Sandell, 2006).
- 14 Här bör det också noteras att om man hamnar för långt från dessa värden så finns det en risk att själva friluftsbegreppet blir meningslöst i enlighet med vad vi tidigare identifierat som dess centrala värden enligt det sätt som vi här presenterat friluftsliv.

Bilaga 1. Referensgrupp

En referensgrupp har gett synpunkter på förslaget till program för statistik om friluftsliv. Referensgruppen har dels svarat på en enkät i samband med projektets start och dels bjudits in till att diskutera det preliminära resultatet. Referensgruppen bestod av följande personer:

Caroline Wejstorp, Sveaskog

Per Nilsson, Ungdomsstyrelsen/Friluftsrådet

Maria Dahleman, Skogsstyrelsen

Göran Nordström, Statistiska centralbyrån

Anders Eriksson, Uppsala kommun

Björn Carlberg, länsstyrelsen i Stockholm

Per Wallsten, Stiftelsen Tyrestaskogen

Ulf Silvander, Svenskt Friluftsliv

Sara Kollberg, Statens folkhälsoinstitut

Eilert Apelqvist, Lantbrukarnas Riksförbund

Anton Paulrud, Fiskeriverket

Ulf Lindberg, Riksantikvarieämbetet

Anna Fritiofson, Naturvårdsverket

Ebbe Adolfsson, Naturvårdsverket

Bilaga 2. Sändlista och sammanställningar av remissvar på tidigare version av programmet

Sändlista

Samtliga länsstyrelser
Skogsstyrelsen
Riksantikvarieämbetet
Jordbruksverket
Nutek
Statens folkhälsoinstitut
Fiskeriverket
Statistiska centralbyrån
Boverket
Fjällsäkerhetsrådet
Friluftsrådet
Sveriges Kommuner och Landsting
Stiftelsen Tyrestaskogen
Västkuststiftelsen
Skärgårdsstiftelsen
Upplandsstiftelsen
Uppsala kommun
Visit Sweden
Sveaskog
Svenskt Friluftsliv
Ekoturismföreningen
LRF
Naturskyddsföreningen

Sammanställningar av remissvar

Länsstyrelsen i Skåne ser det som mycket positivt att ett program för insamling av statistik om friluftsliv genomförs. Länsstyrelsen anser att det är angeläget att

material från programmet blir tillgängligt så fort som möjligt, att det är viktigt att studierna når den regionala och lokala nivån samt att Naturvårdsverket tar på sig den centrala samordnande rollen och inarbetar redan uppstartade undersökningar som basinventering av friluftsanordningar i programmet.

Länsstyrelsen i Västerbotten ser ett behov av att öka kunskapen om friluftsliv för att skapa bättre förutsättningar för bättre planering och förvaltning av länets natur. Naturvårdsverket bör fundera på hur programmet kan genomföras på ett sätt som medverkar till att samverkan stärks ytterligare på regional och lokal nivå. Undersökning av barn och ungdomars friluftsvanor bör inarbetas i programmet. Tydligare koppling mellan friluftsliv och hälsa borde presenteras i programmet liksom vikten av det nära och enkla friluftslivet. Vidare ser länsstyrelsen stora samordningsfördelar mellan statistikprogrammet och uppföljningsprojektet. Länsstyrelsen tycker att det är viktigt att de norra delarna av landet finns representerade i statistiken och att länen bör kunna ges möjlighet att delta vid val av områden för besökarundersökningar. Länsstyrelsen anser att programmet behöver en stark central samordning, tillgång till specialistkompetens och att en referensgrupp tillsätts med representanter från olika delar av landet.

Länsstyrelsen i Östergötland anser att det är viktigt att samla in kunskap om friluftslivet för att kunna göra en effektiv planering och förvaltning. Länsstyrelsen anser att programmet bör samordnas med uppföljningsprojektet. Länsstyrelsen är intresserad av även utländska besökares upplevelser i naturen varför dessa aspekter tydligare bör lyftas i programmet. Länsstyrelsen lyfter vidare vikten av samordning och samverkan med andra aktörer som tar fram statistik om friluftsliv och anser att det är av vikt att utreda om en samverkan med SCB är möjlig.

Länsstyrelsen i Dalarna ser positivt på att friluftslivsfrågorna ägnas större uppmärksamhet och stödjer därför förslaget om att inrätta ett program för uppföljning av friluftsliv. Länsstyrelsen ser med oro på risken att Naturvårdsverket inte tar tillvara den kunskap och erfarenhet som redan finns på området. Länsstyrelsen anser att den sannolikt främsta kunskapen om rekreation och friluftsliv bland annat finns inom SLU Movium, bland landskapsarkitektkåren samt turismhögskolorna. Länsstyrelsen menar vidare att Boverket borde ha mer att bidra med i detta arbete. Länsstyrelsen uppmanar till bättre samverkan och erfarenhetsutbyte mellan alla som arbetar med dessa frågor och tycker att det är självklart att även dessa aktörer borde ges tillfälle att yttra sig över remissen. Länsstyrelsen uppfattar slutligen programmets utformning som gediget och väl genomtänkt.

Länsstyrelsen i Västmanland anser att statistiken skulle bli ett välkommet underlagsmaterial vid regional och lokal planering, till exempel vid framtagandet av översiktsplaner och detaljplaner. Statistiken är också intressant för att få reda på nya trender/förändringar i befolkningens ”användning” av naturen så att myndigheter snabbare kan möta nya behov eller ändra förvaltningen av befintliga områden för att bättre möta dessa behov. Länsstyrelsen anser också att det i programmet ges en möjlighet att få kännedom om områden som är oskyddade men viktiga för friluftslivet och därför behöver skötas/inte skötas på ett visst sätt för att kunna fortsätta att väcka intresse hos allmänheten.

Länsstyrelsen i Jämtland anser att det är ett ambitiöst och genomarbetat förslag till program. Länsstyrelsen konstaterar dock att det blir svårt att få fram användbar data på lokal och regional nivå genom den nationella översikten och den nationella fördjupningen. Vidare menar länsstyrelsen att det kan bli svårt att hitta finansiering för delar av översamlingsstudierna.

Länsstyrelsen i Södermanland har ingen möjlighet att utföra någon studie om friluftsliv om inte projektet kan finansieras av Naturvårdsverket. I övrigt har länsstyrelsen inga synpunkter.

Länsstyrelsen i Kronoberg avstår av resursskäl från att yttra sig i ärendet men utgår ifrån att om länsstyrelserna på något sätt blir operativt inblandade i insamling av statistik och urval av vissa områden så måste tillräckliga resurser tillföras.

Länsstyrelsen i Gävleborg anser att förslaget i det stora hela är bra och att det är viktigt att det lyfts fram. Länsstyrelsen efterfrågar en tydligare beskrivning av länsstyrelsernas roll i programmet. Om länsstyrelserna ska kunna utföra studier i skyddade områden behövs det både extra resurser och extra medel.

Länsstyrelsen i Blekinge och **länsstyrelsen i Stockholm** avstår från att yttra sig över förslaget.

Länsstyrelsen i Kalmar delar i allt väsentligt innehållet i programmet och har inga synpunkter på detsamma.

Länsstyrelsen i Norrbotten och **länsstyrelsen i Västernorrland** har inga synpunkter på programmet.

Länsstyrelsen i Jönköping har inget ytterligare att tillägga.

Länsstyrelsen i Örebro ser positivt på om mer statistik insamlas, länsstyrelsen har själv väldigt lite statistik om besökare i nationalparker och naturreservat.

Stiftelsen Tyrestaskogen anser att förslaget i grunden är bra. Stiftelsen saknar dock de ekonomiska argumenten i motiv till insamling av statistik om friluftsliv och svar på frågan vad förvaltning och investeringar i ett friluftsområde kostar per besök. Vidare anser stiftelsen att endast fyra besökarundersökningar per år känns som en väldigt låg nivå. Vad gäller samordningen med Uppföljningsprojektet önskar stiftelsen en högre ambition än presenterat förslag ger uttryck för. Uppföljningsprojektet bör integreras starkare i det stora statistikprogrammet, kanske rentav ingå. Förslagets svagaste punkt är kopplingen till undersökningar i de skyddade områdena. Det är nu det finns möjlighet att lyfta friluftsstatistik på områdesnivå, det ska inte leva ett liv vid sidan av det stora programmet. Liksom i Finland bör besökardata för samtliga nationalparker vara ett minimum. Avseende detaljer i texten saknar stiftelsen ett resonemang om det friluftsliv som inte är konstruerat, det vill säga friluftsliv som något som kan tillfredsställa djupa behov för människan som biologisk varelse. Vidare poängterar stiftelsen att det inte finns några upplevelser ute i landskapet utan att dessa upplevelser uppstår inom människan. Det kanske också är bättre att tala om särskilt utpekade grupper än prioriterade grupper.

Uppsala Kommun anser att det ekonomiska argumentet för kommunerna, de systematiska studierna samt besökardata i de skyddade områdena är viktiga delar.

Statens folkhälsoinstitut ställer sig positivt till ett program för statistik för friluftsliv och anser att programmet är väl genomarbetat. Institutet anser att det borde, om det följs, ge ett bra statistikunderlag. Särskilt positivt ser institutet på det faktum att man ger möjlighet att dela upp statistikuppgifterna på olika bakgrundsvariabler som exempelvis ålder och kön samt att man planerar att ta upp frågor om hinder för friluftsliv. Institutet anser att det vore bra om även socioekonomisk bakgrund samt etnicitet finns med bland bakgrundsvariablerna. Institutet vill poängtera vikten av att i statistikinsamlandet fördjupa sig mer i de hinder och möjligheter som finns för den delen av befolkningen som idag inte vistas i naturen.

Sveriges Kommuner och Landsting välkomnar Naturvårdsverkets förslag utan att närmare ta ställning till vare sig budgetalternativ eller innehåll i övrigt. Förbundets uppfattning är dock att nationell statistik uttryckligen bör anpassas, göras tillgänglig och användbar för kommuner och landsting. Förbundet uppmanar Naturvårdsverket att inför kommande statistiska programuppbyggnad i lämplig form föra dialog med kommuner och landsting i syfte att på bästa sätt göra insamling, bearbetning, analys och spridning användbar på samtliga beslutsnivåer i Sverige.

Skogsstyrelsen anser att förhoppningen om att kunna bevara ett naturumgänge som traditionellt förknippas med den nordiska kulturen och en vilja att möta dessa behov med adekvata planeringsinsatser så att folk kan fortsätta söka upp naturmiljöer på sin fritid upplevs som mycket positivt. Att samla data som beskriver människors vanor både numerärt och kvalitetsmässigt blir viktigt. Den kvalitativa delen av programmet skulle kunna breddas så att ytterligare metoder kan användas, exempelvis djupintervjuer, dagböcker eller fotografier.

Friluftsrådet anser att det är mycket viktigt att statistik över olika aspekter på friluftsliv samlas in på ett systematiskt och sammanhållet sätt så att eventuella förändringar, såväl geografiska/platsbundna som över tid och av olika målgrupper, kan mötas på ett adekvat sätt. Friluftsrådet anser att remissförslaget ger en god bakgrund till de för- och nackdelar som finns med insamling av data för att kunna analysera friluftslivet i syfte att vara en grund och ett stöd för samhällsplanering på olika nivåer. Programförslaget ger dessutom goda förutsättningar att fungera som plattform för de myndigheter, organisationer och privatpersoner som behöver ta del av den information som friluftstatistik kan ge. Friluftsrådet anser att Naturvårdsverket bör ha huvudansvaret och ta fram egen samt samordna statistik om friluftsliv. Andra myndigheter som exempelvis Skogsstyrelsen, NUTEK, Sjöfartsverket, Folkhälsoinstitutet, SCB, RAÄ med flera bör leverera statistik från sina respektive sakområden till Naturvårdsverket. Vidare anser Friluftsrådet att det behövs mer statistik som är observerbar i samhället, exempelvis om ekonomisk omsättning, antal kommuner med friluftsplaner, antal nyproducerade båtar, förarbevis/skepparexamen, antal vandrare i fjällen eller antal hundar. En enkätundersökning ska bara ses som en del av den statistik som bör samlas in. Friluftsrådet saknar i förslaget de som är yngre än 18 år och de som är äldre än 74 år. Rådet anser att statistik behöver utvecklas för alla målgrupper så att den i möjligaste mån synliggör den verkliga demografiska sammansättningen som ryms inom Sveriges gränser. När det gäller statistik för övriga åldersgrupper anser rådet att det

också bör finnas möjlighet för andra prioriterade grupper och ickeanvändare att uttrycka sig om de former av friluftsliv som de utövar eller önskar utöva, och de hinder som de upplever finns på grund av de samhällsvillkor som de befinner sig i. Friluftsrådet rekommenderar vidare att det ytterligare trycks på att natur och kultur är delar av samma landskap samt att frågor om friluftsupplevelser i kulturmiljöer och vårdade eller kulturhistoriskt skötta miljöer också fångas upp på ett tydligt sätt i statistiken. I den kvalitativa studien om friluftslivet skulle information kunna samlas in via djupintervjuer, dagböcker eller fotografier för att fånga eventuella förändringar i utövandet och olikartade friluftslivsaspekter som är mer kontextuellt bundna och som inte alltid låter sig visas i enkäter.

Centrum för naturvägledning skulle önska underlag om hur människor nås av och uppfattar insatser för naturvägledning när de utövar friluftsliv. CNV önskar svar på frågan huruvida man kan se några tendenser över tiden, om naturvägledningen inom tio år expanderat och hittat nya former i Sverige.

SCB vill understryka behovet av en stark central samordning av programmet samt stark samordning med andra aktörer och projekt. Detta gäller inte minst för undersökningarna på lokal och regional nivå. SCB vill vidare understryka vikten av att ha ett mycket tydligt fokus avseende motiv för insamling och användning av statistiken samt tydliga och genomarbetade definitioner och operationaliseringar. SCB anser att förslaget är väl genomarbetat på dessa, för statistikens användbarhet, viktiga områden. SCB har lång erfarenhet av den här typen av mätningar och är gärna behjälplig i det fortsatta arbetet. SCB ställer sig positiv till att Naturvårdsverket ser att friluftsvARIABLES som ingår i Undersökning av Levnadsförhållanden (ULF) kan ingå som en del av programmet. SCB föreslår att Naturvårdsverket i sitt fortsatta arbete med programmet för statistik om friluftsliv ser över möjligheten till ett samarbete med SIKA, som bland annat uppdragit åt SCB att genomföra resvaneundersökningen RES05/06. SCB ser vidare vissa brister i de undersökningar som föreslås ingå i programmet. Dessa gäller framför allt bortfallsfel i den nationella fördjupningsstudien. SCB anser vidare att det kan vara värdefullt att använda GIS-teknik i samband med urvalet till de regionala och lokala översamlingsstudierna. Vidare presenteras i förslaget till program en möjligtvis något optimistisk tro till att få fatt i e-postadresser till den nationella fördjupningen och realistiska förhoppningar om vad som kan upptäckas med föreslagna urvalsstorlekar. SCB instämmer i vikten av att specialistkompetens inom bland annat statistiska metoder, design av undersökningar och analys av data knyts till programmet.

RAÄ tillstyrker i allt väsentligt förslaget till statistik om friluftsliv. Det breda upplägget med vida definitioner är positivt. Det är bra om det ytterligare trycks på att natur och kultur är delar av samma landskap. I en del fall skulle man kunna överväga om begreppet natur inte lika gärna kan ersättas med det neutralare begreppet landskap. Generellt ser RAÄ gärna att fler frågor om friluftsupplevelser i kulturmiljöer och vårdade eller kulturhistoriskt skötta miljöer också fångas upp på ett tydligt sätt i statistiken. Själva förslaget till program skulle med fördel kunna hänvisa till den vida syn på landskapet som finns i Europeiska landskapskonventionen. Som RAÄ ser det bör förslaget inte överdriva föreställningen att det finns ett spänningsfält mellan det tydligt

kulturpräglade och det mer naturpräglade landskapet. Det som beskrivs som skillnaden mellan kultur och natur, eller industrisamhälle och natur, är historiskt sett i själva verket skillnaden mellan agrar- och industrisamhälle. Det mesta av det vi kallar natur har alltså en äldre agrar markanvändningshistoria. Det som kan framstå som exklusivt naturintresse kan alltså lika gärna vara ett intresse för det äldre kulturlandskapet. Det bör heller inte överdrivas att uppskattning av natur innebär ett avståndstagande av industritillväxtsamhället, för många är just kontrasterna mellan stad och land i sig ett värde.

NUTEK instämmer med förslaget när det gäller behovet av statistik inom friluftsområdet. Statistiken får, som framgår i förslaget, en viktig roll som kunskaps- och informationsbas i de planerings- och förvaltningsprocesser som drivs på statlig, regional och lokal nivå och i planering och förvaltning av rekreatiomsområden. NUTEK menar att statistiken i detta sammanhang vid sidan av miljökvalitetsmålen även kan bli en viktig grund för ett ökat lärande kring naturens och friluftslivets möjligheter att bidra till regional tillväxt och företagsutveckling. NUTEK saknar en diskussion om friluftslivets samhällsroll i relation till regional tillväxtpolitik och den Nationella strategin för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007-2013. NUTEK menar att den statistik som byggs upp bör utformas så att det är möjligt att följa upp friluftslivets utveckling i relation till den nationella strategins intentioner avseende hållbarhetskriteriets tre aspekter, det vill säga ekonomisk, miljömässig och social hållbarhet och till strategins uppföljningsområden. En statistik i ett bredare perspektiv än det som framgår av förslaget, och som visar på friluftslivets värde för hållbar regional tillväxt, skulle kunna användas som en viktig indikator i uppföljningen av den nationella strategin. NUTEK saknar vidare ett resonemang kring friluftslivets relationer till turism och kring det attraktionsvärde som möjligheterna till friluftsliv har för inhemsk och inkommande turism. Särskilt saknas en koppling till utländska besökares utövande av friluftsliv i Sverige. NUTEK menar vidare att statistiken måste kunna identifiera förändringar över tid avseende utövarnas beteende och behov av olika former av service och krav på servicens kvalitetsnivåer. Avslutningsvis vill NUTEK framhålla att NUTEK som ansvarig myndighet för turiststatistiken står till förfogande för vidare kontakter i det fortsatta arbetet med att utforma statistik om friluftslivet. NUTEK menar att det genom att samvariera delar av studier om friluftsliv respektive turism finns stora möjligheter att dra nytta av varandras material och därmed effektivisera kunskapsinhämtningen på båda håll.

Fiskeriverket delar i stor utsträckning utredningens bakgrundsbeskrivning och de motiv som framförs för en samordnad insamling av friluftstatistik. Fiskeriverket anser att den kostnadsbild som presenteras av utredningen bör förtydligas. Särskilt gäller det den tematiska, regionala/lokala delen. Utredningen bör också lämna förslag om hur datavårdskap skall samordnas och finansieras för att öka tillgängligheten för olika användare. Fiskeriverket instämmer i utredningens slutsats att positioneringen kring friluftslivet är den riktiga utgångspunkten för att definiera vad som behöver mätas av statistikinsamlingen. Fiskeriverket anser att de principer som utredningen formulerar för det konkreta genomförandet av kunskapsuppbyggnad om friluftsliv är bra. Fiskeriverket delar vidare utredningens uppfattning att förvaltning och

planering är beroende av kunskap och information. Särskilt viktigt är det att lyfta fram möjligheten att följa upp miljökvalitetsmålen genom relevant statistik om friluftsliv på det sätt som utredningen gör. Fiskeriverket delar utredningens slutsats att det behövs en stark kvantitativ komponent för att kompensera för den stora variationen inom begreppet friluftsliv. Fiskeriverket delar vidare utredningens förslag om att de kvantitativa undersökningarna behöver kompletteras med kvalitativa undersökningar. För att få största möjliga nytta av den mängd studier som genomförs på nationell, regional och lokal nivå behövs en bättre samordning av undersökningarnas metodologiska utformning. Fiskeriverket ställer sig bakom det principiella förslag som lämnas för programmet. Det bör bestå av samordnade nationella översikter och fördjupningar, regional, lokal och tematisk översampling, systematiska besökarundersökningar och en starkt sammanhållen organisering, analys och rapportering. Fiskeriverket bedömer att det finns stora möjligheter till samordningsvinster inom ramen för den nationella översikten. I den metodik som användes i Fiskeriverkets studie 2006 gjordes dels en översiktlig enkät, dels en fördjupningsdel. Vad gäller de tematiska studierna finns samordningsvinster även i dem men också ett behov av metodutveckling. Det som saknas i utredningens redovisning är en tydlig kostnadsbild. Fiskeriverket kan därför inte bedöma i vilken utsträckning den föreslagna finansieringen är tillräcklig i förhållande till ambitionsnivån. Som utredningen framhåller beror nyttan av den övergripande nationella delen av att den kan samordnas med regional/lokal eller tematisk översampling och besökarundersökningar. Det är Fiskeriverkets bedömning att det krävs en betydligt större finansiering för sådana studier. I den fortsatta utredningen föreslår Fiskeriverket därför att det görs en översiktlig beskrivning av vilka resurser som används av olika intressenter redan idag. I utredningen saknas förslag på hur data kan göras tillgänglig för en bredare grupp användare. Fiskeriverket föreslår att utredningen lämnar förslag om datavärdskap, genomförande av samordning av datavärdskap samt finansiering av detta.

Boverket har inga synpunkter på förslaget till program.

Svenskt Friluftsliv ställer sig frågande till förfarandet och om Naturvårdsverket har samrått med de instanser som står uppräknade i regeringsuppdraget. Svenskt Friluftsliv har per e-post informerats om att projektet är igång och ombetts inkomma med synpunkter. Därefter presenteras ett som Svenskt Friluftsliv uppfattar det i stort sett färdigt förslag på Naturvårdsverket utan att ett ordentligt underlag skickats ut. Svenskt Friluftsliv har svårt att i föreliggande förslag se att Svenskt Friluftslivs per e-post inlämnade synpunkter har beaktats. Beträffande innehållet i förslaget är Svenskt Friluftsliv kritiskt till upplägget i förslaget som remitterats. Svenskt Friluftsliv anser inte att detta förslag möter de krav som man kan förvänta sig på Naturvårdsverket om detta blir svaret på det uppdrag som verket fått. Kritiken mot förslaget ligger i enkätmetodens omfattning och i förslagets brist på att se annan rimlig statistik inom området. Till följd av de nackdelar avseende sjunkande svarsfrekvenser och att man inte mäter den faktiska aktiviteten i enkätstudier vore det därför en fördel om man i första hand kan samla in observerbar statistik, exempelvis via presenterade besökarundersökningar. Svenskt Friluftsliv hade vidare förväntat sig mer förslag vad gäller olika myndigheters

engagemang i friluftsförslag och förslag på hur de ska engageras för att få in relevant statistik. Friluftslivet är tvärsektorielt och kan inte hanteras bara av en myndighet, men det bör vara en myndighet som bär huvudansvaret för att statistiken samlas in. Svenskt Friluftsliv hade förväntat sig att uppdraget visat på vad olika myndigheter kunde bidra med inom sin ordinarie verksamhet eller genom att nya uppdrag läggs på dem. Inte heller, menar Svenskt Friluftsliv, omnämns den statistik som redan nu till viss del insamlas av de ideella friluftsförbundena (medlemsantal, aktivitetstimmar, omsättning mm). Statistiken har inte högsta kvalitet, men skulle kunna skärpas upp om resurser tillskapades. Svenskt Friluftsliv är medveten om att denna statistik inte omfattar allt friluftsliv i samhället, men kan användas som en av flera indikatorer på omfattningen av friluftslivet i Sverige. Ej heller diskuteras den ekonomiska omsättningen inom friluftsbansbranschen. Sammanfattningsvis anser Svenskt Friluftsliv att Naturvårdsverkets redovisning till regeringen bör ha en bredare ansats än det redovisade programmet. Svenskt Friluftsliv anser även att enkätdelen bör tonas ned och att Naturvårdsverket bör peka på att andra myndigheter bör involveras (genom uppdrag) för att Sverige skall kunna ta fram relevant friluftsstatistik.

LRF meddelar att de inte avser att svara på remissen och poängterar att Eilert Apelqvist från LRF medverkar i referensgruppen.

Kajakpaddlare i tätortsnära sjösystem.

Bilaga 3. Svenska exempel på friluftstatistik

Underlagsrapport gjord med bidrag från Anders Lindhagen och Peter Fredman

Det här är ingen fullständig historisk genomgång av tidigare statistikinsamlingar av friluftsliv. Genomgången delas upp i studier på nationell nivå, studier på lokal eller regional nivå och studier på områdesnivå.

Studier på nationell nivå

Undersökning av Levnadsförhållanden

SCB:s undersökningar av fritidsvanor som ingår i Undersökning av Levnadsförhållanden (ULF), är den undersökning som har haft störst uthållighet och som varit viktigast för att studera trender över tiden (Statistiska centralbyrån, 1993 och 2004). Undersökningen har pågått sedan 1975 och genomförts med hjälp av hemintervjuer med cirka 6 000 personer per år i ålderskategorin 16–84 år. Av besparingskäl har intervjutekniken förändrats från och med undersökningsomgången 2006/2007 så att man successivt går över till telefonintervjuer. Under olika undersökningsomgångar har olika teman ingått i frågepaketet. Frågor som rör friluftsliv har funnits med i temat Fritid som varit med 1976, 1982/83, 1990/91, 1998/99 och 2006/07. De aktiviteter med anknytning till friluftsliv som SCB har studerat är trädgårdsarbete, ströva i skog och mark, nöjespromenad, fritidsfiske, fjällvandring, utflykter i fritidsbåt, jakt, friluftsbad, golfspel på golfbana och vandring på låglandsled.

ULF är en mycket omfattande undersökning av levnadsvanor. Det innebär att det hela tiden har varit ett tryck från olika håll att komma in med frågor, vilket har gjort att antalet frågor om friluftsliv har varierat i olika undersökningsomgångar. ULF-undersökningens stora omfattning gör att man kan sätta friluftslivet i relation till andra delar i svenskarnas levnadsförhållanden. Det är alltså viktigt att det finns kvar frågor om friluftsliv i ULF eller dess efterföljare som en del i ett framtida program för statistik om friluftsliv. Det är också viktigt att företeelser och frågor som har varit med många gånger i ULF tas upp i ett nytt program för statistik om friluftsliv för att man ska kunna göra jämförelser även historiskt.

Landskapets upplevelsevärden

Landskapets upplevelsevärden i miljömålsarbetet (LUPP) var ett gemensamt projekt för Boverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut och Sveriges Kommuner och Landsting (Boverket, 2007a och b). I projektet genomfördes dels en riksomfattande enkät kring landskapets upplevelsevärden, dels en studie av landskapets utbud av upplevelsevärden koncentrerad till sju pilotkommuner. Studien om landskapets upplevelsevärden var ett led i arbetet med att följa upp miljö kvalitetsmålen

och folkhälsomålen. Syftet var att göra det tydligt vilka behov och önskemål friluftsutövare har, så att man kan ta hänsyn till det i uppföljningsarbetet. I rapporten från projektet definieras *välbefinnande*, *närhet*, *besök* och *skolans närnatur*. Det visade sig i studien av de sju pilotkommunerna att det är svårt att sammanställa utbudet av upplevelsevärden på ett effektivt sätt som är likadant över hela landet.

Friluftsliv i Förändring

I forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring har en rikstäckande postenkät samlats in med cirka 2 000 svarande under hösten 2007 och vintern 2008. I enkätformuläret undersöks bland annat 43 olika utomhusaktiviteter. Resultaten från denna studie är under sammanställning och kommer att kunna utgöra en bas när man väljer ut nyckelaktiviteter i ett program för statistik om friluftsliv. Materialet från enkäten ger även underlag för att undersöka hur möjligheterna att ägna sig åt uteaktiviteter varierar med kön, ålder, bostadsort, familjesituation och hushållsekonomi.

I enkäten tillfrågades de svarande om de vill vara med i en uppföljande studie av friluftsvanor genom att ställa upp på att med jämna mellanrum svara på en webbenkät. De som går med på detta får ange sin e-postadress och kommer under våren att få sina första webbenkäter. Att skicka webbaserade enkäter via e-post är avsevärt billigare än att genomföra telefonintervjuer eller postenkäter. Detta försök att använda sig av modern teknik är därför mycket intressant. Erfarenheterna från detta försök med e-postdistribuerade webbenkäter kommer vara till stor nytta när man designar ett nytt program för statistik om friluftsliv. De första erfarenheterna av den nya insamlingstekniken kommer under våren 2008.

Andra rikstäckande studier

Utöver dessa tre studier finns ett antal studier som täcker endast en del av landskapet, till exempel studier av skogens friluftsfunktion⁷ eller av fjällnaturen som friluftsmiljö (se nedan). Det finns även rikstäckande studier specialiserade på vissa friluftsaaktiviteter, som fritidsfiske eller jakt, eller tematiskt specialiserade på till exempel hälsoaspekter eller på ekonomisk värdering.⁸

Svensk fjällturism⁹

Befolkningsstudier används med fördel för att få reda på hur många som utövar en viss friluftsaaktivitet, studera besök i större regioner eller undersöka attityder hos en viss befolkningsgrupp. Ytterligare en viktig grupp som den här typen av studier omfattar är icke-besökarna, det vill säga de som av någon orsak har valt att inte besöka, eller förhindrats att besöka, ett visst område eller delta i en viss aktivitet. Som illustration används här en nationell studie av svenskarnas resande till svenska fjällen baserad på telefonintervjuer med ett urval av den vuxna befolkningen. Intervjuerna följdes av postenkäter riktade till utvalda aktivitetsgrupper som omfattade både besökare i fjällområdet och icke-besökare.

Drygt 3 500 slumpmässigt utvalda svenskar intervjuades per telefon om resor till svenska fjällen de senaste fem åren. De fick bland annat frågor om

vilka aktiviteter de deltagit i, hur de hade bott och vilket fjällområde de hade besökt. De personer som inte besökt fjällen tillfrågades om de utövat typiska fjällaktiviteter (utförsåkning, vandring, turskidåkning, snöskoteråkning etc) på någon annan resa utanför fjällområdet de senaste fem åren. På så sätt fick man olika referensgrupper som kan jämföras med de personer som utövar samma aktiviteter i fjällområdet. Alla intervjuade personer tillfrågades om namn och adress för att man senare skulle kunna sända ut postenkäter särskilt riktade till personer som huvudsakligen ägnat sig åt utförsåkning, snöskoteråkning, vandring samt övriga aktiviteter i respektive utanför fjällområdet. Genom att jämföra till exempel utförsåkare i fjällområdet med individer som åker utför på andra platser kan man öka kunskapen om motiv och hinder kring besök i svenska fjällen. Studien omfattade även analyser kring turisternas besöksmönster, ekonomiska utgifter samt förändringar i fjällturismen över tiden.

Studier på regional, lokal eller områdesnivå

Det har under årens gång gjorts en lång rad studier av friluftsliv på regional, lokal eller områdesnivå. Även dessa har en historia som, liksom de rikstäckande studierna, börjar någon gång på 1960-talet. På 70-talet gjordes ganska många lokala studier och studier på områdesnivå och man började utveckla metoder för att mäta friluftsliv. De flesta av dessa studier av mindre områden har gjorts på olika sätt och är av skiftande kvalitet. Endast ett fåtal studier har blivit upprepade med samma eller snarlika metod så att jämförelser över tid har varit möjliga.¹⁰

Modern teknik har utvecklat studierna på områdesnivå mycket de senaste decennierna med framförallt avsevärt effektivare räknare (Kajala et al., 2007 och Lindhagen & Ahlström, 2005). Under senare år har ett antal lokala eller regionala aktörer studerat besökare i rekreationsområden. Ett exempel är länsstyrelsen i Stockholm som gjort enkätundersökningar om besök i skyddade områden (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2003 & 2004). Flera aktörer som Västkuststiftelsen, Region Skåne, Djurgårdsförvaltningen och ett antal kommuner använder automatiska räkneverk. Nedan ges exempel på två studier på områdesnivå som är gjorda med modern teknik och som finns rapporterade i tryck.

Besökarstudier i Fulufjällets nationalpark

Före och efter att man inrättade Fulufjällets nationalpark i nordvästra Dalarna genomfördes besökarundersökningar för att öka kunskapen om friluftsliv och turism i området, vilket i sin tur utgjorde underlag till områdets skötselplan. Studierna i Fulufjället gjordes i tre steg (Fredman, Hörnsten Friberg & Emmelin, 2005):

1. folkräknare vid de viktigaste entréerna till området
2. självregistreringslådor
3. en postenkät som skickades till ett urval av besökarna.

Fyra automatiska folkräknare som placerades ut vid fyra olika platser i anslutning till självregistreringslådorna användes för att uppskatta antalet besökare. Mätdata samlades i en datasamlare integrerad i mottagaren vilken programmerades för start- och stopptid samt längden på tidsintervall för registrering. Data från folkräknarna innehåller uppgift om datum, tidsintervall samt antal passager under varje tidsintervall.

Med hjälp av självregistreringslådor på sju olika platser samt en efterföljande postenkät samlades data in kring de enskilda besöken, attityder till området och dess skötsel, turismutveckling, ekonomiska utgifter och så vidare. Självregistreringslådorna hade som syfte att samla in namn och adress från ett urval av besökarna. Bortfallsstudier genomfördes för att uppskatta andelen besökare som inte registrerade sig. Varje låda placerades på en väl synlig plats utmed vandringsleden där det fanns utrymme för flera personer att stanna upp. En skylt på utsidan med rubriken VIKTIGT uppmanade den förbipasserande att stanna upp och öppna lådan för att fylla i ett registreringskort. Svarkortet innehöll fem frågor om besöket i området – tidpunkt för vistelsen, hemadress, aktiviteter under besöket, tidigare besök i området samt hur man fått kännedom om Fulufjället. Det ifyllda svarkortet stoppades i en springa på lådans insida för att hamna i dess nedre låsta del.

Postenkäten skickades till ett urval av svenskar och tyskar (de två mest förekommande nationaliteterna bland besökarna i Fulufjället) som hade skrivit sina adresser på registreringskortet. Postenkäten innehöll frågor om

- resan till och vistelsen i Fulufjället
- förekomsten av leder, stugor, skyltar etc
- upplevelser i samband med besöket
- trängsel under vandring till Njupeskärs vattenfall
- utveckling av turism
- synen på och betydelsen av nationalparken
- ekonomiska utgifter
- förvaltning av fjällen
- socioekonomiska faktorer
- förbättringar i Fulufjället.

Svarsfrekvensen för postenkäterna var mellan 70 och 85 procent. Resultaten från besökarstudierna visar bland annat att sommaren 2003 besöktes Fulufjället av cirka 53 000 personer, vilket är en ökning med nästan 40 procent jämfört med året innan nationalparken inrättades. Nästan hela ökningen skedde i de mer tillrättalagda delarna av parken kring Njupeskärs vattenfall.

Besökarstudie Tyresta nationalpark

I Tyresta nationalpark utanför Stockholm gjordes en mindre besökarstudie våren 2003 (Fredman & Hansson, 2003). Syftet var att öka kunskapen om besökarna i området inför parkens tioårsjubileum. Tyresta nationalpark är ett komplext tätortsnära område där besöksmönster varierar både i tid och

rum. Den här aktuella studien ger inte någon total bild av besökarna i nationalparken eftersom den är begränsad till försommaren och personer som lämnar området vid tre utvalda platser. Det fyrasidiga formuläret innehöll 16 frågor som besökarna besvarade direkt på plats, vilket tog cirka 6–8 minuter. Studien omfattade sammanlagt 383 ifyllda frågeformulär. Det registrerades även ett bortfall på cirka 265 personer samt att en organiserad tur på cirka 100 personer passerade en av intervjuplatserna utan att intervjuas. Studien gav bland annat kunskap om vilka som besöker Tyresta nationalpark, vilka aktiviteter besökarna ägnar sig åt, rörelsemönster, motiv för besöket, attityder till områdets skötsel samt hur besökarna själva vill utveckla nationalparken. Studien kan därför närmast betraktas som en pilotstudie med möjlighet till framtida upprepningar eller geografisk utökning för att skaffa mer fullständig kunskap.

Pågående arbete

Förutom ovan nämnda insatser pågår eller planeras ytterligare projekt med anknytning till statistik om friluftsliv.

Skogsstyrelsens inventering av skogens sociala värden

Skogsstyrelsen startar under våren 2008 en inventering av skogar med höga sociala värden (Skogsstyrelsen, 2007). Inventeringen sker över hela landet. I sammanfattningen av de kriterier och de metoder man planerar att använda kan man läsa följande: ”Det övergripande syftet med inventeringen är att tillvarata människors behov av skogar för rekreation och ett rikt friluftsliv, stimulera användandet av skogen som en rekreativ resurs samt tillvarata skogens potential för lokal och regional utveckling.” och ”En skog med höga sociala värden ska uppfylla tre kriterier. Den ska vara *tillgänglig*, ha så stora upplevelsevärden (*kvaliteter*) att den är attraktiv att besöka samt ska besökas av ett flertal människor under en stor del eller hela året.”

Fikarast, nationalparken Blå Jungfrun

Turismstatistik

Det finns en rad statistikkällor som används för att analysera naturturismen i Sverige. Här följer några exempel på dessa.

SCB övernattningsstatistik

Genomförs av SCB på uppdrag av Nutek (numera Tillväxtverket). Mäter bara i begränsad utsträckning ändamål med turismresan. Därför är det svårt att urskilja friluftsliv eller naturturism från övrig turism.

Turism och resedatabasen (TDB)

Den så kallade turism- och resedatabasen (TDB) omfattar 2 000 intervjuer varje månad per telefon med ett slumpmässigt urval av Sveriges befolkning om resor i tjänsten och på fritiden. Utgångspunkten för denna undersökning är resor minst 10 mil från hemorten, vilket utesluter mycket av friluftslivet i hemmets närområde. Någon specifik klassificering av naturturism förekommer inte i TDB-undersökningen, men med hjälp av frågor om resans syfte är det möjligt att skaffa sig en uppfattning om naturturismens omfattning mer generellt (där bland annat friluftsliv ingår som ett bland flera alternativ för resans syfte).

RES

Den nationella undersökningen RES tillhör Sveriges officiella statistik och utfördes åren 1999 till 2001 av SCB på uppdrag av SIKa (Statens Institut för Kommunikationsanalys). RES var en efterföljare till Riks-RVU (resvaneundersökningen) som omfattar perioden 1994–1998. Syftet var framförallt att kartlägga resande och förflyttningar. Eftersom undersökningen har legat nere sedan 2001 har den dock begränsat värde för dagens friluftsstatistik.

Ibis

Gränsundersökningen Ibis (Inkommande besökare i Sverige) utfördes av SCB perioden 2000–2003 på uppdrag av dåvarande Turistdelegationen. Syftet var att få information om utländska turister som kommer till Sverige.

Sekundär statistik

Utöver vad som anges under rubriken Turismstatistik ovan kan sekundär statistik användas för att belysa även friluftslivet i övrigt. Detta gäller till exempel antalet medlemmar i olika organisationer som sysslar med friluftsliv, antal jaktkortslösare och antal fiskekortslösare hos större försäljare av fiskekort. Friluftslivet skiljer sig dock från många andra aktiviteter där sekundär statistik är mer användbar. En mycket stor andel av friluftslivet i Sverige genomförs utan att man är organiserad i någon form. Antalet anslutna till friluftsanslagningar är alltså ett osäkert mått på friluftslivets verkliga omfattning.

Bilaga 4. Internationella exempel på friluftsstatistik

Underlagsrapport gjord med bidrag från Mike Yuan och Peter Fredman

United States National-Level Outdoor Recreation Data Collection Efforts

Data collection in the US for outdoor recreation occurs at multiple levels, primarily national, state, and agency wide. Because the U.S. is such a large geographic body, it has proven difficult for any one entity to collect outdoor recreation data that is applicable to both macro-level trend analysis and micro-level business needs. As such, the system that has evolved is based on a distributive data collection effort, to where data is collected by different organizations for a variety of purposes. Unfortunately though there is very little coordination of data collection efforts which often result in incomparable and incomplete data. Data at the national level is collected through the National Survey on Recreation and the Environment (NRSE) and funded by a number of sponsoring organizations. Agencies such as the U.S. National Park Service and U.S. Forest Service primarily collect data on an agency wide or unit wide basis; some data, although quite limited, is collected at the site level. States, as mandated through the State Comprehensive Outdoor Recreation Plan (SCORP) process, collect outdoor recreation data but these efforts are not coordinated and inconsistent, and often reflect the challenges that the NRSE faces at the national level. Because each SCORP is developed to address specific policy questions, its data collection methods reflect these political needs. The following summary describes the NRSE efforts and the challenges of conducting a national level survey of outdoor recreation.

Although data at the national level have been collected systematically since 1960 (initially by the Outdoor Recreation Resources Review Commission and eight iterations since), it wasn't until fairly recently that methodologies were sufficiently refined so that the data were considered to be robust enough for reliable forecasting. Even though there are acknowledged limitations to the data collected by each national survey, it has been recognized that the value of the data for decision making clearly outweighs these constraints. The need for accurate outdoor recreation data not only justifies the national surveys to continue but also encourages development of new creative methodologies that transcend the current state of the art in outdoor recreation monitoring.

National recreation surveys were mandated by the 1974 Forest and Rangeland Renewable Resources Planning Act. Its principal use is to develop demand trends every ten years for the National Assessment of Outdoor Recreation and Wilderness. The U.S. Forest Service out of the University of Georgia currently manages the NRSE. The NRSE is a telephone based survey of non-institutionalized, English speaking residents 16 years and older across all ethnic groups and geographic locations. The questionnaire used consists of modules and focuses on 78 outdoor recreation activities. Respondents are

asked whether they participated in these activities at least once during the past 12 months. For a small subset of respondents, further details of their activity participation are collected. Data collection in the NRSE focuses on phases, each one sponsored by an agency or organization, with a sample size of 5,000 per phase. The questionnaire in each phase contains baseline modules on activity participation, demographics and household structure. Depending on the sponsoring agency, the phase will also choose from a list of modules including frequency of participation, favourite activities and constraints, nature based trip profiles, opinions about management, environmental attitudes, wilderness values, satisfaction, private land uses, wildland-urban interface, lifestyles, and disabilities. The overall sample size for the 8th NRSE recently completed in 2006 was about 60,000 and has a confidence interval of 3 %.

There are always a variety of challenges in conducting a national survey of outdoor recreation use. Attempting to balance management goals (such as management considerations, level of spatial data requirements, data needs) with research goals (such as research costs, visitor burden and data accuracy) is difficult at best. A number of lessons have been learned and followed from the many survey iterations that have occurred. First, understanding outdoor recreation at the national level requires accurate baseline participation data, which necessitates a substantial sample size for high confidence levels. Next, understanding participation trends requires a consistent data collection methodology across multiple time periods that is able to reflect social and demographic changes. Data collection is also very expensive, especially across large geographic areas. As a result, the NSRE shared its cost with several sponsoring agencies and organizations. It was recognized that collecting data at various spatial levels was difficult due to funding constraints. As such the NSRE focused on collecting baseline national data and left data collection at other spatial levels to supporting agencies.

Although the NRSE, in some form, has been collecting outdoor recreation data for almost 50 years, there are still some methodological concerns. For example, since each sponsoring agency has different data requirements, oversampling is required in some parts of the country, which when combined with the overall NRSE sample, potentially bias these areas of the country along with specific sub-populations. Other types of bias, such as response and non-response, are of concern. The aspect of recall over a 12 month period is always controversial but for this study is assumed to be minimized and balanced by those recalling too much and by too little. Respondents may also telescope their answers by recalling activity in periods beyond 12 months. Digit preferences may also be of concern as people, when recalling participation, will often round up rather than provide actual number of occasions. Because of the telephone interview design, non-response issues related to privacy, incomplete listings and refusal to participate are of concern. Avidity is also another area that requires attention as there is a tendency for people who highly participate in activities to more likely agree to be interviewed. As such, there may be a bias in terms of oversampling those who participate more in activities.

Other study design limitations may have proven problematic over the years. For example, in a effort to make the current study comparable with

past studies, the activity list has been kept as consistent as possible thereby missing some current activities that are very popular (such as geocaching). Information about persons younger than 16 years is also not included thereby excluding a very important demographic group. The working definition of only requiring participation only once during the past 12 months to be considered a "participant" does not accurately or sufficiently describe participation necessarily for many decision making purposes.

The NRSE was also designed as a tool to describe current participation. Its ability to explain why an activity trend is or is not occurring or to predict future trends is limited. The NRSE was not designed to be a primary data source for local or regional decision making. In summary, the NRSE has gone through a history of evolution - it is a product of balancing management needs and research goals. When examined within the parameters of understanding current national level outdoor recreation participation, it has met its primary objectives.

Insamling av statistik om friluftsliv i Finland

Finland är det nordiska land som har det mest utvecklade och genomarbetade systemet för att systematiskt mäta friluftsliv, både på nationell nivå och i utvalda rekreationsområden. I slutet av 1990-talet genomfördes en rad utvecklingsprojekt som sedan har övergått i ett nationellt system för att mäta friluftsliv. Systemet, som egentligen består av fyra delar som bara delvis är integrerade med varandra, består av nationella utbuds- och efterfrågestudier samt standardiserade besökarstudier och besöksräkningar.

Den nationella efterfrågestudien riktades till finska medborgare i åldersgruppen 15–74 år och genomfördes i två steg – en inledande översiktlig telefonundersökning följt av en postenkät. Telefonundersökningen omfattade frågor om deltagande i friluftsliv (senaste 12 månaderna), hur ofta de deltog i friluftsaktiviteter, senaste friluftstillfället samt frågor om socioekonomisk bakgrund. Postenkäten var underlag till fördjupade analyser kring det senaste friluftstillfället nära bostaden, det senaste friluftstillfället som omfattade minst en övernattnings, resor utomlands för friluftsliv, tid spenderad på friluftsliv, friluftsområden och utnyttjad service, pengar som spenderas på friluftsliv, hushållets produktionsfaktorer samt respondentens bakgrund.

Den institution som ansvarade för studien var det finska skogsforskningsinstitutet Metla i samarbete med flera andra organisationer. En upprepning av den finska efterfrågestudien är planerad till 2009–2010 med en liknande utformning som ovan. Kostnaden för telefonintervjuer och postenkäter uppgick till cirka 240 000 euro. I tillägg till detta kommer projektledarens tid.

Den finska utbudsstudien omfattar en nationell inventering av olika typer av rekreationsområden, leder och annan infrastruktur för friluftsliv. Datainsamling gjordes åren 1998–2000 genom frågeformulär riktade till två nationella myndigheter (Metsähallitus och Metla) samt landets samtliga 455 kommuner. Informationen som har samlats in omfattar bland annat geografiskt läge och storlek på områden, liksom mer kvalitativa beskrivningar av service och övrigt utbud. Projektet har bland annat resulterat i en nationell GIS-databas över friluftsområden, leder och annat utbud. Information för allmänheten finns på www.utinaturen.fi.

De standardiserade besökarstudierna har sedan starten år 2000 huvudsakligen genomförts inom friluftsområden som förvaltas av Metsähallitus (Forststyrelsen). Arbetet med datainsamling leds av utbildad personal på Metsähallitus, men själva intervjuerna sker ofta med lokal tillfällig fältpersonal. En besökarstudie kräver cirka ett halvt årsarbete. Dessutom tillkommer kostnader för resor och tryckning av enkät med mera. För ett normalområde beräknas cirka 400 intervjuer per säsong vara tillräckligt. Fram till år 2007 har sammanlagt 66 besökarstudier genomförts med cirka 30 000 respondenter. Ambitionen är att studien ska upprepas i respektive område vart femte år. Intervjuformuläret, som består av cirka 40 frågor, omfattar bland annat besöksprofiler, aktiviteter, besökets längd, tillfredsställelse, motiv, typ av besök, ekonomiska utgifter och områdesspecifika frågor. Intervjuer med besökare bör som regel kompletteras med mätningar av antalet besökare. Idag använder Metsähallitus cirka 200 elektroniska räkneverk av olika typ längs vägar och vandringsleder i olika friluftsområden runt om i Finland (bland annat i de nationalparker myndigheten förvaltar).

Följande slutsatser från det finska systemet är särskilt intressanta att uppmärksamma:

- Flera partners och samarbete mellan olika organisationer och myndigheter har resulterat i statistik kring friluftsliv av hög kvalitet med breda användningsområden.
- Data från projektet har kommit till stor nytta hos myndigheter med ansvar för att sköta och förvalta friluftsområden.
- Projektet har uppfattats som värdefullt för underlag till nationella politiska beslut om friluftsliv specifikt men också naturresurser mer generellt.
- Kopplingen till vetenskapssamhället har stärkt projektets kvalitet.
- Projektet bör upprepas med jämna mellanrum för att skaffa en bättre bild av förändringar i det finska friluftsutövandet.
- Efterfrågestudien kan förbättras genom att inkludera modeller för sociala och miljömässiga förändringar samt förändringar i naturresursutnyttjande. Ytterligare områden av framtida intresse för studien är friluftslivets relationer till hälsa, utbildning och turism samt cost-benefit-analyser.

En positiv effekt av de systematiska områdesstudierna har varit den ökade uppmärksamhet om nyttan av besökarstudier som många förvaltare av friluftsområden fått, något som i sin tur ökar intresset för ett vidare bruk av den här typen av datainsamling i operativ verksamhet. Utifrån de finska erfarenheterna från besökarstudier kan man bland annat ge följande råd:

- Integrera besökarstudier med besöksräkning till en sammanhållen metod.
- Använd standardiserade metoder så långt som möjligt.
- Tillåt områdesspecifika frågeställningar i lagom omfattning.

- Utveckla en gemensam databas för besökarstudier och besöksräkning.
- Utbilda fältpersonalen väl för bästa resultat av besökarstudier och besöksräkning.

En förklaring till framgången för det finska systemet är sannolikt förankringen i de två organisationerna Metsähallitus och Metla. Metsähallitus utgör ungefär motsvarigheten till svenska Naturvårdsverket, Skogsstyrelsen och Sveaskog i en och samma organisation, vilket ger en mer samlad kraft, sannolikt större utvecklingsresurser och möjligheter till en bred tillämpning av metoderna. Metla utgör i sammanhanget ett kompetenscentrum som förvaltar kunskap om metoder och analys, vilket ger kvalitet och legitimitet. Även för svenska förhållanden är det relevant att understryka betydelsen av samverkan mellan naturförvaltande organisationer jämte samspel mellan forskning och praktik.

Turbåt hämtar besökare, nationalparken Blå Jungfrun.

Bilaga 5. Begreppsdiskussion och operationalisering av friluftsliv

Underlagsrapport gjord med bidrag från Klas Sandell

Detta avsnitt beskriver kortfattat friluftslivets bakgrund med start i en bred miljöhistorisk notering om friluftsliv som ett samhällsfenomen knutet till det moderna industrialiserade och urbaniserade samhällets framväxt.¹¹ Avsnittet avslutas med konkreta förslag på hur intresset för friluftstatistik lämpligen fokuseras på ett paket där det frivilliga uppsökandet av vad man uppfattar som natur för positiva upplevelser är utgångspunkten.

Friluftsliv som samhällsfenomen

Friluftsliv är ett samhällsfenomen som, i huvudsak från slutet av 1800-talet, har vuxit fram som en del av det moderna, industrialiserade och urbaniserade samhället. Det här innebär bland annat att

- vi från början får ett spänningsfält mellan det tydligt kulturpräglade (stadslandskap, industrisamhälle) och det mer naturpräglade landskapet (där kulturinslagen är färre eller svårare för den aktuella besökaren att identifiera), och där friluftsliv med bland annat inspiration från romantikens civilisationskritik har stått för ett intresse av att söka upp naturen och ta avstånd från industritillväxtsamhället
- friluftslivet i allmänhet integrerades i det framväxande industrisamhället av särskilda elitgrupper (militär, kyrka, vetenskap) och var en metod för till exempel folkhälsa, skolundervisning och nationell identitet (till skillnad från till exempel klassidentitet)
- vi från början också får ett spänningsfält mot det icke-industrialiserade samhället genom att urbana grupper tillbringar sin fritid i ett lantligt landskap där både industrisamhällets strikta uppdelning i arbete och fritid och de olika friluftslivrelaterade aktiviteterna ofta upplevdes som främmande¹²
- det trots friluftslivets samhällsbärande funktion även har funnits ett starkt drag av friluftsliv som en motvikt och antites till industritillväxtsamhället och en underström av friluftsliv som en inspirationskälla till samhällsförändring och andra värden än industritillväxtsamhällets¹³
- vi från början i friluftslivet, liksom i samhället i övrigt, får ett spänningsfält mellan olika typer av friluftslivaktiviteter knutna till olika

grupper utifrån till exempel stad–land, kön och socioekonomisk klass

- ett antal motiv för och perspektiv av friluftsliv återkommer både i Sverige och internationellt.

Friluftsliv och några relaterade samhällsfenomen

Friluftsliv som samhällsfenomen är alltså en integrerad del av det moderna samhällets framväxt. Det inkluderar många av de spänningsfält som samhället innehåller – inklusive vilka personer och grupper som exkluderas eller känner sig exkluderade från friluftsliv. Därför går det inte att dra några självklara och skarpa gränslinjer mot ett antal andra relaterade samhällsfenomen knutna till samma moderniseringsprojekt, till exempel

- friluftsliv på annan ort än hemorten – turism, fritidshus, mobilitet
- friluftsliv med inriktning mot fysisk träning – joggning, stavgång
- friluftsliv i relativt kulturpräglade landskap (stora delar av Sverige) – kulturintresse/kulturturism
- friluftsliv med inslag av traditionellt försörjningsnära aktiviteter – jakt och fiske
- friluftsliv som pedagogisk metod i skolverksamhet – utomhuspedagogik och idrott
- friluftsliv som del i naturvårdsintresse och reservatsförvaltning – naturvägledning, naturguidning
- friluftsliv med tydligt kommersiella förtecken – äventyrssporter, naturturism
- friluftsliv med tydliga konkurrens- och tävlingsförtecken – idrott, sport, multisport.

Att definiera begreppet friluftsliv

Listan ovan över samhällsfenomen som på olika sätt är relaterade till friluftsliv kan göras mycket längre. De olika begreppen friluftsliv och till exempel turism är ofta påtagligt överlappande och konkurrerande utifrån olika pedagogiska, ideologiska och politiska perspektiv. Som exempel kan man i fallet idrott och sport peka på ett par definitioner. Först två exempel på idrottsbegrepp som inte har mycket överlappning mot begreppet friluftsliv (Jan-Ove Tangen respektive Göran Patriksson; i Blom & Lindroth, 2002:12):

[Idrott är] ”människans benägenhet att kroppsligt visa fram och jämföra duktighet genom att konkurrera”

”Med idrott avses institutionaliserad fysisk aktivitet med större eller mindre inslag av tävling, där den fysiska prestationsförmågan har stor betydelse och deltagandet styrs av regler som formulerats av de officiella idrottsorganisationerna”

Något närmare friluftsbegreppets område kommer följande definition av idrott, som är den officiella definitionen i Idrottsrörelsen (i Blom & Lindroth, 2002):

[Idrott är] ”fysisk aktivitet som människor utför för att få motion och rekreation eller uppnå tävlingsresultat”.

Dessa definitioner kan jämföras med den definition av friluftsliv som återfinns i dagens förordning (2003:133) om statsbidrag till friluftsförbund:

”Friluftsliv: vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling”

Som en ytterligare viktig del i positioneringen av friluftsbegreppet står inskrivet i § 3 i denna förordning att som villkor för att få bidrag gäller att friluftsförbundet

1. värnar det enkla, naturnära och långsiktigt hållbara friluftslivet
2. främjar goda möjligheter att utöva friluftsliv
3. främjar ett tryggt och säkert friluftsliv
4. bidrar till att utveckla barns och ungdomars intresse för motion och friluftsliv, eller verkar för ökad kunskap om och hänsyn till natur- och kulturmiljön samt allemansrätten (SFS 2003:133).

Friluftslivets värden

Friluftslivets positionering som presenterats ovan är visserligen en central del i redovisningen av detta uppdrag men den räcker inte som ensam grund för den nödvändiga begränsning och fokusering som en konkret statistikinsamling kräver. Man måste också reda ut vilka värden som statistikinsamlaren och statistiknyttjaren anser är viktiga att studera och följa. Friluftsliv har lyfts fram som en väg till i stort sett alla värden aktuella för ett gott mänskligt liv (Sandell, 2004). Det centrala blir positiva naturupplevelser (välbefinnande) i kombination med en strävan efter enkelhet och miljöhänsyn (enkla, naturnära, långsiktigt hållbara, tryggt och säkert, ökad kunskap om och hänsyn till natur- och kulturmiljön samt allemansrätten), men i övrigt en önskan om stor bredd och stor öppenhet för formerna för dessa naturupplevelser (vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet, utan krav på tävling, goda möjligheter till friluftsliv, utveckla barns och ungdomars intresse, bra friluftsliv åt alla).

Friluftslivet skulle alltså kunna sammanfattas med

- en tät men ambivalent koppling till industrisamhällets framväxt
- breda gråzoner mot ett antal andra parallella samhällsfenomen
- en icke-exkluderande inställning till friluftslivets former vid sidan av positiva naturupplevelser, enkelhet och miljöhänsyn.

Det gör att det inte finns något enkelt sätt att välja indikatorer eller begrepp att fokusera på när man tar fram statistik för friluftsliv. Tydligast framgår

detta av att en fråga som ”I vilken utsträckning ägnar du dig åt friluftsliv?” omedelbart öppnar mängder av invändningar som handlar om att frågan egentligen bara mäter vad olika personer lägger in i begreppet friluftsliv och hur de förhåller sig till det begreppet. Detta är intressant och viktigt, både ur förvaltnings- och forskningsperspektiv, men det motsvarar inte de aktuella friluftsstatistiska ambitionerna.

Fokuseringspaket för friluftsstatistik

Vi föreslår att intresset för friluftsstatistik fokuseras på ett paket med utgångspunkt i att friluftsutövare uppsöker naturpräglade landskap för positiva upplevelser. Vi föreslår också att själva uppsökandet av detta landskap ses som en grundläggande friluftsansaktivitet. Eftersom naturbegreppet är lika komplicerat som friluftsbegreppet blir det respondenternas syn på var naturen ligger som styr undersökningen. Det innebär att aktiviteter i andra miljöer än de som respondenten väljer för att han eller hon *upplever* att de är naturnära blir mindre intressanta. Likaså blir det mindre intressant om denna miljö – även om den upplevs som naturnära – inte söks upp för *positiva upplevelser*.

Detta innebär att det finns två saker som är viktiga att mäta när man samlar in statistik om friluftsliv:

- i vilken utsträckning respondenten söker upp och vistas i vad den uppfattar som naturpräglade landskap och gör det för positiva upplevelser
- i vilken utsträckning respondenten ägnar sig åt olika aktiviteter.

Dessa två frågor ökar möjligheterna att fånga upp den bredd som är önskvärd och minskar risken för begränsningar i till exempel synen på var naturen ligger och vilka aktiviteter som är friluftsansaktiviteter.

Paketets två centrala delar blir då

- breda mätningar och frågor om att söka upp naturen (naturpräglade landskap) för positiva upplevelser
- en dynamisk men specifik aktivitetslista (där nya aktiviteter kan tillkomma och sorteras ut, vilket kräver att det alltid finns något öppet övrigt-alternativ, både i populationsstudier, ”off-site”, och i platsrelaterade, ”on-site” studier.

Mätningarna av dessa aktiviteter

Det som man bör mäta är

1. de tillfällen då friluftsutövarna söker upp naturen för positiva upplevelser (oberoende av vad de kallar aktiviteten eller vilka faktiska landskap de söker upp) – och var man söker upp dessa upplevelser
2. vilka av aktiviteterna på den dynamiska aktivitetslistan som friluftsutövarna utövar

Det bör kombineras med att man mäter

1. motiv – varför friluftsutövarna söker upp naturen
2. platsval (var geografiskt och i vilka typer av landskap som man utövar friluftsliv)
3. önskemål/hinder – om man hellre vill utöva andra aktiviteter eller göra andra platsval, diverse förslag och synpunkter till exempel kring information, kanalisering, problem och konflikter
4. bakgrundsfaktorer – kön, ålder, socioekonomisk situation, egen och föräldrars uppväxt, bostad, organisationstillhörigheter etc
5. tematiska fördjupningar – väljs utifrån aktuella frågor eller specifika grupper och kan handla om attityder, ekonomi, information etc. Dessa tematiska fördjupningar kan också vara platsspecifika utifrån till exempel ett visst rekreationsområdes intresse för sin närliggande befolkning.

Mätningarna av motiv, platsval, önskemål/hinder, bakgrundsfaktorer och tematiska fördjupningar kan delvis ske i form av bredare kvantitativa mätningar som man kan jämföra med mätningarna av de tillfällen då friluftsutövarna uppsöker naturen och vilka aktiviteter de utövar. Men man bör också kvalitativt studera olika grupper, (till exempel baserat på ålder och kön) kombinerat med motiv, platsval, önskemål/hinder och aktiviteter eller utifrån specifika aktiviteter eller ett specifikt geografiskt område studera bakgrundsfaktorer, motiv, platsval och önskemål/hinder.

Dela upp begreppet friluftsliv i mätbara enheter

Statistik för friluftsliv kan på detta sätt mätas som ett paket bestående av:

1. breda frågor om var man söker upp naturen för positiva upplevelser och vad man gör där
2. en aktivitetslista som byggs upp av traditioner men som också förändras genom att påverkas av frågorna i punkt 1 ovan
3. frågor (och mer kvalitativa fördjupande kompletteringsstudier) som knyter samman aktiviteterna i punkt 1 och 2 med motiv, platsval, önskemål/hinder, bakgrundsfaktorer och tematiska fördjupningar.

Aktivitetslistan måste bygga på de breda frågorna om var man söker upp naturen för positiva upplevelser och vad man gör där. Dessutom måste antalet aktiviteter som studeras hållas nere för att ge utrymme för frågor kring motiv, platsval, önskemål/hinder, bakgrundsfaktorer och tematiska fördjupningar om kostnader och svarsfrekvenser ska bli rimliga. Vi föreslår att följande tre faktorer avgör vilka aktiviteter som ska vara med i listan:

- aktiviteter som karaktäriseras av *prioriterade värden* enligt till exempel regleringsbrev, för närvarande de enkla, naturnära, långsiktigt hållbara och allemansrättsbaserade aktiviteterna¹⁴

- aktiviteter knutna till *prioriterade grupper* enligt till exempel regleringsbrev, för närvarande barn, ungdomar och människor med utländsk bakgrund
- aktiviteter knutna till *planeringsintensiva teman* enligt myndigheters och intressegruppers uttryck, för närvarande bullergenererande, viltstörande, markslitande och markägarirriterande; eller till aktiviteter som i första hand är knutna till specifika geografiska platser eller typer av landskap som kräver särskild planeringsintensitet (som reservat, kalfjäll, skärgårdar eller tätortsnära områden).

Sammantaget kommer inte detta att ge en total bild av friluftslivet i Sverige, men programmets upplägg ger

- en bra bild av friluftslivets utveckling över tiden, inklusive revision av vad dessa aktiviteter kallas så att nya företeelser successivt kan inkluderas där man söker upp naturen för positiva upplevelser
- en särskilt god täckning av aktiviteter knutna till prioriterade friluftsvärden (som det enkla, naturnära, långsiktigt hållbara och allemansrättsbaserade) eller knutna till specifika samhällsambitioner (till exempel folkhälsa eller miljömedvetenhet)
- en bra täckning av aktiviteter med koppling till prioriterade grupper eller planeringsintensiva teman, inklusive en successiv revision av vilka aktiviteter, geografiska platser eller landskapstyper detta gäller.

Statistikprogram för friluftsliv – ett förslag

RAPPORT 5975

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-5975-0
ISSN 0282-7298

Naturvårdsverket har tagit fram Statistikprogram för friluftsliv, ett förslag till program för insamling och samordning av statistik om friluftsliv. Programmet är avsett för politiker, myndigheter, kommuner, friluftorganisationer och andra intressenter. Programmet är ett resultat av ett regeringsuppdrag.

Statistiska undersökningar av friluftsliv är viktiga verktyg för att få kunskap om besökare i naturen och för att kunna planera och förvalta för friluftsliv. Vi hoppas att detta förslag till program ska utgöra en grund för framtida statistikframtagning om friluftsliv i Sverige.

